Llibertat!

COMEDIA EN
TRES ACTES, PER
SANTIAGO RUSIÑOL

LLIBERTAT!

LLIBERTAT!

COMEDIA EN
TRES ACTES, PER

SANTIAGO RUSIÑOL

BARCELONA
TIPOGRAFIA «L'AVENÇ»
RONDA UNIVERSITAT, 20
1901

Aquesta obra fou estrenada per primera vegada per la companyia de D.ª Italia Vitaliani el dia 21 d'Agost de 1901, traduida a l'italià per D. Alfred Sainati, baix el següent repartiment:

Florentina, Sra. I. Vitaliani; *donya Carme,* senyora V. Campi; *la Secretaria,* Sra. Bonivento; *el Negre,* Sr. S. Rizzotto; *Martinet,* Sr. Carlo Duse; *don Patriciu,* Sr. A. Zoppetti; *el Mestre,* Sr. A. Sainati; *Pere Anton,* Sr. A. Grisanti; *Jepet,* Sr. L. Ferace; *Baldiri,* Sr. U. Casilini; *l'Arcalde,* Sr. A. Oddi; *el Secretari,* Sr. A. Germani; *el Periodista,* Sr. E. Grisostimi; *el Fotograf,* Sr. E. Dani; *primera Obrera,* Sra. D. Delfini; *segona i tercera Obreres,* Sres. Grisanti i Bonivento; *l'Exaltat,* Sr. A. Germani.

I en el teatre català (Romea) el dia 11 d'Octubre de 1901, dirigida per D. Enric Borràs, amb el següent repartiment:

El Negre, Sr. Oliver; *Martinet,* Sr. Borràs; *don Patriciu,* Sr. Martí; *el Mestre,* Sr. Capdevila; *Pere Anton,* Sr. Virgili; *Jepet,* Sr. Domenech; *Baldiri,* Sr. Santolaria; *l'Arcalde,* Sr. Goula; *el Secretari,* Sr. Ros; *el Periodista,* Sr. Fuentes; *el Fotograf,* Sr. Barris; *Florentina,* senyora Jarque; *donya Carme,* Sra. Baró; *la Secretaria,* Sra. Monner; *primer Obrer* i *primer Menestral,* Sr. Artigas; *segon Obrer* i *segon Menestral,* Sr. Manso; *tercer Obrer* i *tercer Menestral,* Sr. Nicolau; *primera Obrera,* Sra. Morera; *segona Obrera,* Srta. Barris; *tercera Obrera,* Sra. Barris: *el Negre,* nen Guilemany; *nena Florentina,* nena Serrano; *l'Exaltat,* Sr. Manso.

PERSONATGES

EL NEGRE. Dèu anys. Negret tristó i no gaire negre. Porta vestit blanc, nou i esquifit; un vestit tenint alhora de trajo pera anar amb el bè a la professó, de mona d'orga i de retrat d'ex-voto. És espantadiç i aturdit, com un cadell que té por que li tirin una pedra. És quiet i simpatic, però espanta les criatures.

MARTINET. Vint-i-cinc anys. Intel·ligent, bon amic i amb idees de sensatesa disolvent. Ha estudiat molt i ha comprès-lo que estudiava. De tots els que prediquen la llibertat (i la declamen tots en aquesta obra) és l'unic que l'estima pera ell i que l'estima pera'ls altres.

DON PATRÍCIU. Seixanta anys. *Americano* d'Europa. Va de levita, barret de palla negra, i porta joies per tot arreu on se puguin veure. Se comprèn que és riquissim de moneda i de res més. Té lo *sport* de fer millores en el poble per negoci, per vanitat, per caritat i per esma. Quasi ha perdut el català, però no ha après él castellà, i am les dugues llengües alhora, els diners i les millores, el poble se l'escolta quan parla, i parla bastant sovint.

EL MESTRE. Cinquanta anys. Mestre progressista. A més dels llibres que va tenir de passar a la *Normal,* ha llegit tots els llibres de ciencies curioses, de viatges al Continent *Misteriós,* i de noveles cientifiques, i els ha llegit per *entregues,* quan l'entrega no ha valgut més de vint centims.

PERE ANTON. Quaranta anys. Per casualitat va estar tres mesos i dies als Estats Units, i va apendre-n lo que després va sentir a dir-ne an els que no hi havien estat mai. Per motiu d'aquella estada, és liberal a tot portar. L'estatua celebre de la llibertat lluminosa va enlluernar-lo, li pujà al cap i no s'ha pogut treure més de sobre aquella claror sobtada.

JEPET. Trenta-cinc anys. Geperut am modos, és a dir, d'un gep prudent. És dels tants geperuts que no se'l veuen, i predica l'igualtat a totes hores del dia i la somnia a la nit.

BALDIRI. Vint-i-quatre anys. *Acullaradu* de Sant Mus. De la broma, molt de la broma. És de la fraternitat quan no's disputa amb algú, i és donat a disputar-se.

L'ARCALDE. Quaranta-cinc anys. Petit industrial nomenat Arcalde del poble per voler de la politica. En el primer acte duu levita oficial, és a dir, ben negra, ben espaiosa i ben cordada; barret de copa mitjana i les eines de manar. Després anirà com vulgui o pugui.

EL SECRETARI. Seixanta anys. Quasi tant mudat com l'Arcalde, però am la roba més estreta.

EL PERIODISTA. Activitat d'esquirol. Tafaner d'ofici i encara més per natural. És lleuger, magre i generós, i creu en la prensa contínua, molt fil-

ferro, molt vapor i molt embolic de màquines.

EL FOTOGRAF. Fa lo que li fa fer la màquina.

FLORENTINA. Vuit anys, filla d'en Pere Anton. És rossa i bonica com una espiga madura. Porta un vestit blanc de primera comunió i una mica de creixença, i, en comptes de vel, roselles al cap, sobre de les trenes rosses.

DONYA CARME. Presidenta de les dames grises. Cinquanta anys. Senyora endreçada de roba, d'idees i de costums.

LA SECRETARIA. De les *Hijas de Maria*. No's pot saber els anys que té. Hauria estat bona casada, i els homes, murris!, no l'han sabuda compendre.

PRIMER MENESTRAL.

SEGON MENESTRAL.

TERCER MENESTRAL.

PRIMER OBRER.

SEGON OBRER.

TERCER OBRER.

UNA OBRERA.

SEGONA OBRERA.

TERCERA OBRERA.

UNA DONA DEL POBLE.

UNA ALTRA.

L'EXALTAT.

Quatre nenes vestides com la Florentina. *Hijas de Maria*, Agutzils, Serenus, la *pareja,* criatures, obrers, senyors, menestrals, poble i cobla.

PRIMER ACTE

PRIMER ACTE

L'escena passa en un poble qualsevol de la costa d'aquests que hi arriben americanos. *Una plaça arreglada am banderes i domassos pera una festa. A una banda, una casa de nobles, envellida, esgrafiada i am ruines d'una barbacana, i una làpida que digui:* Plaça dels Comtes. *Un balcó amb un* llatreru *que digui:* Centro Menestral, *i una vela a la porta, am tres o quatre taules fòra. A l'altra banda, la Casa de la Vila, am portics a baix, balconada a dalt i tot ella d'arquitectura moderna, vulgar i freda. A la paret una làpida tapada amb una bandera.*

El portal d'una casa a primer terme, i al fons unes quantes cases baixes, més cases a sobre, i al cap-d'amunt la silueta d'un castell convertit en casalot que s'arruina.

És a l'istiu i a mitja tarda.

ESCENA I

JEPET, PERE ANTON, BALDIRI, MARTINET I COMITIVA

(En Pere Anton, en Baldiri i en Jepet estaran asseguts a una taula am beguda i cartes. En Martinet, llegint sol a una altra.)

JEPET

I a quina hora és això de la làpida?

PERE ANTON

D'aquí poca estona. De primer vindrà don Patríciu am l'Ajuntament, pujaran a la Sala d'actes, allí amb els seus honors de rúbrica'l revestiran amb el titol de *hijo adoptivo honorario,* i després aquí a la plaça acabarà la cerimonia: memoria, discursos, escórrer cortina, i viva això i això, i viva allò altre...

BALDIRI

Bulados!

PERE ANTON

I doncs? I tu què faries?

BALDIRI

A mi ja'm sabeu el natural. Sóc soci de Sant Mus i sóc el de la cullera. Vull dir que sóc de la broma.

PERE ANTON

Ja ho sabem que n'ets. Però què faries?

BALDIRI

Vull dir que festes d'aquest calibre a Sant Mus les fem anar d'altra manera. Res de lectures ni de sermons d'escriptura. Què us diré? Una broma que se'n parli i que no ofengui. Per exemple: a don Patríciu omplir-li de cuets les butxaques, o fer li volcar la tartana.

PERE ANTON

Jo'm penso que s'ofendria. Don Patriciu és serio. Ha vingut expressament fent viatge de *ida y vuelta* i viceversa, d'America cap aquí, pera això d'esser *hijo adoptivo,* i no està per cuets ni piules.

BALDIRI

Ja fa prou d'haver vingut.

PERE ANTON

És home d'empresa.

JEPET

Bé, però què ha fet pera'l poble?... pregunto. Ha tret els consums? Ha tret el gravamen de quintes? Ha fet lleis igualitaries?... Torno a preguntar: ha nivellat el presupost ordinari del municipi economic? Ha donat llibertat al poble?

BALDIRI

Ben preguntat!

PERE ANTON

Alto, señores! Ell és fraternal, i en quant al ram del progrés, ens en porta moltes coses. Ja haveu vist, tocant a industria, la fàbrica que'ns edifica; una fàbrica que hi cabrà un poble, tant progressiva i perfecta, que's pot dir que anirà sola. Tot anirà am tal manubri per l'enginy del mecanisme, que'ls homes hi faran nosa.

BALDIRI

És a dir, se li donarà corda, i que marxi!

PERE ANTON

Però am *dacòro*. Allí, l'obrer serà dependent de la màquina. No haurà de saber de res: vigilar-la, tenir-la compte, i alça, màquina, espavila-t!

BALDIRI

Això sí que és progressar! Veritat, Martinet?

MARTINET

Molt serà que no'ns hi encloguem el coll.

PERE ANTON

Després, ja havem vist tot aquell carrer de cases de la mena igualitaria que está fent. No n'hi ha ni una que's propassi, totes tant justes de mides, tant exactes, tant dretes i iguals, tant pariones i am tanta caligrafia. Allí, quan la cosa marxi, tots tindrem el mateix hort, el mateix *puestu,* les mateixes vistes, les mateixes llums, les mateixes fosques i les mateixes arcoves. Tot anirá am regla: nivellació obligatoria i llibertat pera tot-hom.

BALDIRI

Veus? Això ja está conforme.

PERE ANTON

Ademés, ens fará *subsuèlo,* pera fer un escarment de *micròbius:* matar-ne la majoria i deixar atropellats els altres. Ram d'*ensanxa,* ram d'higiene i *Riégo* public.

BALDIRI

Aquell himne?

PERE ANTON

Riégo d'aigua natural i una escola d'arts i oficis pera l'instrucció dels que pugen, i una caixa de *segurus* pera la vida dels que baixen.

BALDIRI

També veig que sou de broma! Una caixa pera la vida?

PERE ANTON

La caixa és un *Montapio.*

JEPET

Algunes mires deu tenir aquest senyor don Patríciu!

PERE ANTON

Quines mires vols que tingui? Mires progressives que li vénen de l'America.

BALDIRI

No hi haveu estat a America?

PERE ANTON

És clar que hi he estat! I aquesta deria que tinc del crit de la llibertat el vaig apendre allí dalt. Allí és un *tarrèno* nou. L'home és lliure, la dòna és lliure i les criatures són lliures. Allí l'home treballa si vol, plega si vol i fa'l que vol, i allí'l rengló dels invents els tenen pel cap dels dits i els fan anar a tota màquina.

MARTINET

I aquests invents que dieu, els fan servir pera coses bones que facin feliços als homes?

PERE ANTON

I doncs? Pera què vols que serveixin? No veus que és pera la millora de la raça humanitaria? Que aquí hi ha tres classes de vapor? Doncs allí catorze. Que's caseu aquí una vegada? Doncs allí sis, i en vida de la difunta i am tota mena de divorci. Que aquí hi ha una religió? Doncs allí n'hi ha un mostruari i totes de confiança. Que aquí tens dugues criatures? Doncs allí una dotzena pera tu, una pera la dòna, i vas entregant les sobreres a l'Estat de la nació,

que té dides laiques i te les deixa ensenyades amb un bé de Déu de modos que així que són revingudes ni tu mateix les coneixes, i menos coneixen elles ni a son pare ni a sa mare.

BALDIRI

Pregunto: i no's fan bromes allí dalt?

PERE ANTON

Ni una. Es *tarrèno* serio. Tu no hi faries carrera.

BALDIRI

I vós, de què vareu apendre?

PERE ANTON

De cafeter i de president de casino.

JEPET

I que hi vareu estar molt temps?

PERE ANTON

Tres mesos.

JEPET

No n'hi ha pera fer-hi moneda.

PERE ANTON

Per això no vaig fer-n'hi; però hi vaig agafar l'*ideia* i no me l'he treta de sobre.

JEPET

I voleu dir que és ben guanyada la que porta don Patrículi?

PERE ANTON

D'*ideia?*

JEPET

De moneda, home, de moneda!

PERE ANTON

Jo no hi he estat en aquella America.

BALDIRI

Que n'hi ha més d'una d'America?

PERE ANTON

N'hi ha moltes. Allí tot és a l'engròs. Don Patríciu era de l'isla, i allí'l que té *Ingènio* ja té la fortuna feta.

JEPET

Què't diré? Això de que porti un negre no ho veig clar.

PERE ANTON

No és un negre: és un *negrito*.

JEPET

Que no és lo mateix?

PERE ANTON

No. Els negres eren esclaus, i els *negritos* són independents i lliures. Si encara'n guarden algun, com don Patríciu té'l seu, és que són negres de niu, negres desaparionats que encara'ls tenen amb ells perquè estaven avesats a tenir la seva cria i no saben desvesar-se'n. Però

avui no hi ha esclavitut: tots som uns. Tu ets igual que jo *(an el geperut),* i ells són iguals que nosaltres, gracies als nostres principis, a l'*ideia* i l'igualtat de politica i de supressió de colors per mires humanitaries.

BALDIRI

Ben xafat!

JEPET

Això és parlar com uns estatuts de ciencia. *(Surten de Casa de la Vila l'Ajuntament, els agutzils i els serenos arrenglerats tots de dos en dos, vestits de negre i alguns am barret de copa. Atravessen tots tivats la plaça i desapareixen pel fons. El Periodista, que també ha sortit amb ells, veient el grupo del cafè, s'atura i diu:)*

ESCENA II

ELS MATEIXOS, MÉS EL PERIODISTA

EL PERIODISTA *(an en Pere Anton)*

Tingueu la sorpresa a punt, que ja van a buscar a don Patríciu.

PERE ANTON

Tot estarà.

EL PERIODISTA

Quina festa! Quina festa! Eh, Martinet?

MARTINET *(amb ironia)*

Festa cívica!

EL PERIODISTA

Què cívica! Apoteosis! Veureu *El Clamor del*

Pueblo ilustrado! Quin número que preparo! Tot nou! Tot cosmopolita!

PERE ANTON

I què feu?

EL PERIODISTA

Res d'articles; res de perdre'l temps amb arts ni literatures. Un *taquigrafo* seguint an els que vagin parlant, i de la paraula a la màquina. I un *fotògrafo* fent instantanies depressa de lo que vagi succeint, i de la màquina de vistes a la màquina de lletres. Dèu columnes de paraules i dèu columnes de clixés.

MARTINET

I res més?

EL PERIODISTA

I quatre planes d'anuncis.

BALDIRI

Barba!

EL PERIODISTA

Buéno, que no'm puc entretenir! *(Se'n va.)*

PERE ANTON

Avant, prempsa i quart estat!

ESCENA III

DITS I EL MESTRE, MENYS EL PERIODISTA

EL MESTRE
(entrant i dient an el Periodista, que marxa:)

I no us deixeu el *negrito,* que és de lo més curiós que ha vingut an aquest poble.

PERE ANTON

Buénas, senyor Mestre!

EL MESTRE

És un negre autentic. No és dels més clars

ni dels més foscos, però és digne de figurar en una col·lecció de negres.

BALDIRI

Que no són tots iguals els negres?

EL MESTRE

N'hi ha de moltes varietats i numeroses families. Aquest no és ben pur. És de raça travessada.

JEPET

I en què's coneix la familia?

EL MESTRE

La blanca la coneixem pels amoïnos que'ns dóna, i la negra la ciencia l'ha ordenada i numerada lo mateix que'ls *coleópteros*. Menos de rossos, n'hi ha de totes maneres: de color de cacau cru, de pigmeus reduits i fins n'hi ha de mostrejats.

BALDIRI

I no n'hi ha de broma?

EL MESTRE

Prou! N'hi ha que fan bromes silvestres. Es posen plomes i anelles al nas i vidrets per tot arreu, com aquí l'aristocracia del *gèneru famanino;* però, això sí, els selvatges veritables estimen les dances guerreres.

MARTINET

Com aquí.

EL MESTRE

Però amb altres armes. La seva lluita varía en alguns detalls. Ells van a la guerra ballant, i aquí hi van serios. Allí no'ls fa por la mort, i aquí Déu ens dó molts anys de vida. Aquí hi van per *honrilla* de veinat, i allí o bé pera distreure-s o pera defensar el seu poble.

BALDIRI

I quin color politic tenen?

EL MESTRE

Ells no's fiquen en politica. Cacen, pesquen i es defensen dels homes blancs que'ls visiten.

BALDIRI

Dels nostres?

EL MESTRE

Diguem dels nostres. Abans els caçaven les criatures: en veient un negret ben escaigut, que si és meu, que si no's meu, cap a America falten negres. Però ara, desde que hi ha veda, els exploradors que hi van s'entretenen caçant dònes.

BALDIRI

Barba! Jo allí hi faria cada broma! Cada punt una anada an el Montserrat d'aquell terme amb un seguit de *negritas*. Que és molt lluny aquest *tarrèno*?

EL MESTRE

Als tropics.

BALDIRI

No us entenc.

JEPET

No veus que ho deu dir am malicia?

EL MESTRE

Són països verges. Allí la bestia no és domada, la bestia és ben bestia; allí l'escola no's freqüenta, i allí no paguen als mestres (ai, com aquí!) i hi ha molt poca cultura.

PERE ANTON

I quines lleis han adoptat aquests sers de segon ordre?

EL MESTRE

Per ara no crec que'n gastin.

MARTINET

Millors que no pas les vostres.

EL MESTRE

De tots modos, viuen bastant a les fosques.

Els falten les llums del sigle i no hi ha arribat l'*adalanto*.

MARTINET

Bé prou que hi arribarà! I pobres d'ells quan hi arribi! Tindran l'engunia moderna: consums, quintes, exèrcits uniformats i fins comitès i sufragi. De tot tindran menos dret d'esser feliços.

PERE ANTON

Però, que'n són ara?

MARTINET

Poden ser-ho: no s'han omplert el magí de cabories mal païdes.

EL MESTRE

Alto, alto, jove! I el *telègrafo*? I el vapor?

MARTINET

Això són eines pera anar l'home més depressa, però no pera millorar-lo. Això no és un fi: és un medi.

PERE ANTON

Tu no estimes el progrés.

MARTINET

Més que vosaltres.

BALDIRI

Llegeixes massa.

MARTINET

I tu gens.

PERE ANTON

Saps lo que és? Que com que tu no més te fas amb els llibres, no tens tracte ni pacte social, ni freqüentació politica.

MARTINET

Doncs deixeu-me sol.

EL MESTRE

Ja cambiaras.

MARTINET

Vosaltres cambiareu, si hi sou a temps a cambiar. Sou races que aneu morint. Estudieu, abans d'esser homes, que avui sou criatures velles.

EL MESTRE

Alto, Martinet! Avui és dia de festa: deixemnos per un moment de baralles intestines.

BALDIRI

Te raó, el Mestre. Noi, remena i escapsa, i que cada hú pensi o no pensi, am llibertat de pensada. *(An en Jepet, que amb en Baldiri's queden jugant a cartes, mentres el cafeter entra dintre i el Mestre travessa la plaça.)*

ESCENA IV

ELS MATEIXOS I DONYA CARME, MENYS EN PERE ANTON

DONYA CARME
(sortint de casa seva amb una amiga)

Veu? D'aquí ho veurem molt bé. Seiem aquí fòra.

EL MESTRE
(que ha travessat la plaça al moment de sortir donya Carme)

Veig satisfactoriament que esperen l'acte, la sessió i la festa.

DONYA CARME

Si vol seure, senyor Mestre?

EL MESTRE

Molt honrat me veig per la digna Presidenta de les senyores dames grises.

DONYA CARME *(cridant a dintre)*

Noia, porta més cadires!

ESCENA V

ELS MATEIXOS, MÉS EL PERIODISTA

EL PERIODISTA
(entrant corrent amb un «fotograf»)

Posi-s aquí i no's mogui fins que vinguin. Enfoqui-m'ho tot i no hi planyi plaques. Encara un no obri la boca, vostè obri l'objectiu i cop de màquina de cego! Ho té entès? No hi planyi plaques.

EL FOTOGRAF

No tingui por.

EL PERIODISTA

Me'n vaig, que no'm puc entretenir! Quin dia, quin dia pera la pobra prempsa! *(Se'n va.)*

DONYA CARME
(havent fet treure cadires)

Seguin, que no poden trigar.

ESCENA VI

DITS, LA SECRETARIA I LA COMITIVA, MENYS EL PERIODISTA

LA SECRETARIA
(am dugues «Hijas de María», que entren depressa)

Ja vénen!

LES DUGUES «HIJAS»

Ja són a la vora.

LA SECRETARIA

Donya Carme, acabo de veure'ls! Don Patríciu fa molt goig. Va a tot mudar i porta una *laontina* que fins li estripa l'armilla.

EL MESTRE

I el *negrito*?

LA SECRETARIA

El *negrito* va modós i quietet. Es *monu* i trist com un *retrato* de ninxo, i va esverat i arrupit com un noiet de l'Hospici que l'han vestit de les festes. Ja'l veuran. Porta una gorra am visera, d'un *marfil* d'alguna bestia d'America.

EL MESTRE

Segur que és de *búfalo*.

LA SECRETARIA

Amb una borleta a sobre com si fos una borleta arrencada d'un *silló*. Va molt ben endreçadet, això sí; però, jo no sé que ho deu fer, a sobre d'aquella negror i d'aquells braços tant llarcs sembla roba d'un ex-voto, sembla una moneta savia, arraulida i curiosa que la porten ensenyada.

DONYA CARME

Sí que tinc ganes de veure-ls.

LA SECRETARIA

Ja deuen ser a la vora. Don Patríciu tirava moneda a la grava, i am les empentes pera cullir-la, filla!, de poc maten al *negrito*. Pobret! M'ha fet una pena! Al veure aquelles empentes, com una merla esfereida, s'ha agafat a les calces del seu *amo,* cridant com un noiet blanc: «*Mi amo, yo volverme! Yo miedo blanco! Yo aquí morirme, mi amo!*» I tremolós i aturdit sospirava desde'l fondo del seu cor, amb un panteix tant amarc i li queien cara avall unes llagrimes tant llagrimes, que us dic que feia una pena que no podia mirar-me'l.

EL MESTRE

Els negres són molt expressius. És una raça molt mimica.

LA SECRETARIA

Calleu: me sembla que ja vénen.

EL MESTRE

Sí: aquí'ls tenim, am tota la requincalla.

(Arriba la comitiva entre'ls grans crits i garbugi de la gent, que surt pels balcons, per les finestres i per les portes. Entra primer la cobla tocant una americana am tendencia a marxa triomfal. Després els serenos i els agutzils, l'Ajuntament i don Patríciu entre l'Arcalde i el Secretari, portant condecoracions, i el negre darrera, aguantant el «sobratodo». El negre i l'americà van vestits com ha descrit la Secretaria de les «Hijas de Maria». L'americà, solemne i tivat; el negret, espantat pels crits de les criatures, i el Periodista esquivant a les que s'apropen massa. Quan són tots al portal de la Casa de la Vila, la musica para. Tot-hom s'atura, tots callen i l'Arcalde ofereix la casa.)

ESCENA VII

ELS MATEIXOS, MÉS EL PERIODISTA

EL PERIODISTA

Viva don Patríciu!

TOT-HOM

Viva!

EL PERIODISTA

Viva'l fill adoptiu del poble! *Viva*'l pare de la patria!

TOT-HOM

Viva!

EL SECRETARI *(a l'Arcalde)*

Ara aquell discurs.

L'ARCALDE

Vols dir?

EL SECRETARI

Engegui-l!

L'ARCALDE

Doncs, va. Vilatans! Profundament commogut...

EL SECRETARI

Molt bé!

L'ARCALDE

Profundament commogut en aquesta ocasió tant solemne, tant propicia, tant inesborrable en l'historia, llarga, però gloriosa, de les pagines d'aquest poble... no sé si les meves forces sortiran satisfactories a linia de flotació, pera diluir les idees que us voldria trasmetre. Seré breu! *(Cridant.)*

TOTS

Bravo!

L'ARCALDE

Seré breument curt. Al penetrar en els *umbrals* de la Casa de la Vila l'eximi fill natural que avui nombrem fill adoptiu, no fa més que penetrar, per la voluntat del poble, els *umbrals* de casa seva.

TOTS

Molt bé!

L'ARCALDE

Ell és més que fill del poble: és pare, és avi, és avi etern, que eterna serà la memoria que guardarem gloriosa en els pergamins de l'historia d'aquest fill de nomenada.

EL PERIODISTA *(a les criatures)*

Estigueu quiets amb el *negrito!*

L'ARCALDE

Ell ve de llunyanes terres, travessant mars i fronteres; ve de la llunyana America, de la Perla, i ve aquí en el *regàs* de sa mare, en sò de pau i concordia, com un naufrec que en el mar tempestuós, sentint am serenitat el bramar de les onades, veu la barqueta llatina que ha de dur-lo triomfant a les platges glorioses de la seva aimada patria. *(S'apoia en el Secretari, mig desmaiat.)*

EL FOTOGRAF

Ben xafat! Molt bé! Molt bé!

TOTS

Bravo!

(Grans aplaudiments.)

UN NOI *(tocant la cara del negret)*

Ai, mare! Que no deixa, senyor Mestre?

EL MESTRE

Deixa-l estar! Es tintura natural!

EL PERIODISTA
(veient que inquieten al negre)

Deixeu el negret en els portics.
(Un agutzil el porta dintre'ls portics de la Casa de la Vila.)

L'ARCALDE

Són llums civilisadores, llums electriques, llums modernes, llums que'ns treuran de la fosca en que havem viscut fins ara; llums que duran l'*adelantu* a totes les forces vives i als interessos materials i morals i a tota mena d'in-

teressos, agermanant a la vegada'l capital i el treball, les classes menesteroses am les classes directores; la *palanca* de la prempsa am les creencies sacro-santes dels nostres antepassats, i la flaire de l'encens amb el fum de les altes xemeneies, aquests sagrats *obeliscos* de les modernes necròpolis.

EL SECRETARI *(abraçant-lo enternit)*

Sublim!

TOTS

Bravo!

TOT-HOM

Viva l'Arcalde!

(Gran ovació. Tot-hom abraça a l'Arcalde.)

UNA OBRERA

(amb una criatura al braç, senyalant el negrito, *que treu el cap de dintre'ls portics, an en Jepet.)*

Vols dir que tenen carn de persona?

JEPET

Tots som iguals.

UNA OBRERA *(abraçant la criatura)*

Ai, el meu fill del meu cor! Si per esser igual t'haguessis de tornar negre!

DON PATRÍCIU

Senyors!

EL PERIODISTA

Silenci!

DON PATRÍCIU

Yo no acostumbro a parlar. Yo... *hechos...* No *esperéis* de mi un discurs, que allí *en la isla* no he tingut mai *tiempo* de *derramar elocuencia. Yo soy hijo del trabajo,* un fill *virgen,* un home que, *si la fortuna ha mimado con sus preciosos dones,* ha sigut *reconquistada con* la *sudor de mi rostro.*

TOTS

Bravo! Bien!

UN OBRER

Visca'l treball!
(Ningú contesta, i a empentes el treuen del rotllo.)

DON PATRÍCIU

Yo no he fet re *por el pueblo.*

TOTS

Sí, sí!

DON PATRÍCIU

No.

TOTS

Sí!

DON PATRÍCIU

Vos dic que no! No *sedis* toçuts. *Más ha*

hecho él, ¡cómo no?, de haberme hacido nacer en dias, ¡ay!, muy lejanos.

(En aquest moment alça'ls braços.)

EL PERIODISTA *(a don Patriciu)*

Un moment: no mogui 'ls braços! *(An el fotograf:)* Engegui la màquina! *(A don Patriciu:)* Gracies, don Patríciu! *(Donant-li la mà.)*

DON PATRÍCIU

De res. *Sólo tengo de deciros, compatricios* estimats, *una gran declaración. Vuelvo a América; pero, siga dondequiera que la muerte me sorprenga, os prometo por mi honra que os mandaré mi cadáver, que* vull *que sea enterrado, ¡como no?, donde vi* la llum del sol *por primera vez en mi vida.*

EL PERIODISTA

Musica, *señores!* Musica!

(Gran ovació. Toca la cobla altra vegada, i cobla, Ajuntament, prempsa, americà i poble se'n pugen a Casa la Vila, quedant a la plaça, d'un costat, donya Carme am l'amiga, la Secretaria de les «Hijas» i el

Mestre; i a l'altre, en Jepet i en Baldiri jugant a cartes.)

ESCENA VIII

DONYA CARME, EL MESTRE, LA SECRETARIA, EL NEGRE, JEPET, BALDIRI I LA COMITIVA

DONYA CARME

Han estat dos sermons magnifics.

EL MESTRE

I s'han dit conceptes molt justos.

LA SECRETARIA

Ai, filla! Pera parlar bé, el vicari que tenim les *Hijas*.

EL MESTRE

Hagués sentit *Cicerón*.

LA SECRETARIA

Que era *esculàpiu*?

EL MESTRE

Era missioner *pagano;* visqué en l'antigüetat classica i morí en els temps nebulosos.

DONYA CARME

Què són aquests crits? *(Pel xivarri que arma la quitxalla al peu del portal de la Casa de la Vila.)*

EL MESTRE
(anant a veure lo que passa)

És que atormenten al *negrito,* que s'han descuidat en els portics.

DONYA CARME

I què s'han d'haver descuidat!

EL MESTRE

Li fan guardar el *sobratodo.*

DONYA CARME

Porti-l, el negre. *(El Mestre'l porta, i diu a*

les criatures:) Aneu a casa i no inquieteu al proxim.

EL MESTRE

Aneu a casa, microbis mal educats!

LA SECRETARIA

Ah! Aquesta educació civil!
(Els nois se'n van cridant i fent ganyotes al Mestre.)

DONYA CARME

Vine, fill meu. Sèu aquí a la falda. Vols un carmel·lo? *(Busca a les butxaques i no'n troba cap, i el negret senyala que no.)* Déu meu, que és negre! Quants anys tens?

EL NEGRE

Diez.

DONYA CARME

I d'ont ets fill?
(El negre arronsa les espatlles.)

EL MESTRE

Quasi mai ho saben. Són races problemes molt dificils de resoldre.

(A dalt de la Casa de la Vila se senten grans visques i aplaudiments.)

DONYA CARME

I *¿cómo te llamas?*

EL NEGRE

Me llamo Moreno.

DONYA CARME

Mureno? Mureno no és nom de Sant. Això és que no és batejat. Que no ets batejat, fill meu?

(El negre no respon.)

LA SECRETARIA

I què ha d'esser, el sant cristià!

DONYA CARME

Tinc una idea. Demanar a don Patríciu que'l deixi, i podriem batejar-lo.

LA SECRETARIA

Ai, sí! I quina festassa fariem! Vostè, com a Presidenta efectiva de les senyores dames grises, podria fer els preparatius, i les *Hijas de María* 'ns cuidariem de tot: del vestit del negre, de l'altar i de llogar un bon missionista.

DONYA CARME

Quin dia pera les creencies i pera'ls nostres parroquians! Vostè, senyor Mestre, té de demanar que's quedi.

LA SECRETARIA

Miri-m: jo'n vaig veure batejar un, i allò va ser un verdader Maig. Quin luxo! Quins vestits les dames! I què bufó estava'l *negrito!* El van vestir tot de negre. Vull dir negre de per tot: pantalons negres, gorreta negra, armilla i botines negres. Lo menos negra era la cara; i no vam tenir de riçar-lo, perquè prou riçats que van aquesta mena de criatures. Era una *monada!* Si hagués estat ros, hauria pogut ser un angel. Van guarnir l'altar tot blau, am fulletes de paper encastades amb agulles, i va predicar

un frare blanc, tot blanc, que va parlar molt dels negres, de les Indies, dels heretges i de les missions de la Xina, on per mil *sellus* gastats se converteix un *xinitu.*

DONYA CARME

Un *xinu?*

LA SECRETARIA

Un *xinitu.* No'l vam entendre prou bé; però, filla!, parlava am tanta expressió, que tot-hom va arrencar un *llanto,* menos el pobre *negrito,* que's va quedar adormidet al peu d'un confessionari.

DONYA CARME

Nada: que aquí havem de fer una festa igual. Si no fem batejar nosaltres a la pobra criatura, ningú la batejaria. Escolta, fill meu: que no tens pare ni mare?

EL NEGRE

No, señora.

LA SECRETARIA

Pobret! Ni pare ni mare!

EL MESTRE

Ni patria ni matria.

LA SECRETARIA

Ni res.

EL MESTRE

Que no t'agradaria tenir-ne?
(El negre's posa les mans a la cara i plora.)

DONYA CARME

No ploris, *maco:* ja'n tindras quan siguis gran.

LA SECRETARIA

Que saps de lletra?

EL NEGRE

Un poquito.

DONYA CARME

Ai, senyor! Tot ho diuen! Ni'l parlar els falta.

LA SECRETARIA

Tant negrets, tant llustrosos, am les dents tant blanques i amb aquests ullassos tant tristos me semblen monetes òrfanes.

EL MESTRE

Ja'n vénen del *mico.*

DONYA CARME

Jo no sé d'on vénen. Però ha d'esser molt trist ser negre.

EL MESTRE

No ho cregui. Són divertits i enginyosos.

DONYA CARME

Ho deuen ser ells amb ells. Però lluny de la seva terra, sense un consol de familia, no poden ser gaire alegres.

LA SECRETARIA *(tocant-lo)*

Pobret! Que magre que'l crien! L'hauriem de fer senyar!

EL MESTRE

Deixin-se de supersticions! Posin-li una anell electrica, que fa miracles cientifics.

DONYA CARME

Que estas malaltó?

LA SECRETARIA

I què sap, el sant infant!

DONYA CARME

Vine aprop meu. Que no us brecen en el teu

poble? Que no us canten la non-non? Que no us conten *cuentos? (El negre tremola.)* Com és que tremoles? Que tens fred, fill meu?

LA SECRETARIA

Deu tenir por.

DONYA CARME

Por de què?

LA SECRETARIA

Què sé jo! Por de tot. Por de nosaltres.

EL MESTRE

Por de foraster o de bestiola perduda.

DONYA CARME

Vols entrar a dintre, si tens fred?

EL NEGRE

No quiero: mi amo me pegaría.

DONYA CARME

Que't peguen, fill?

(El negre senyala que si.)

EL MESTRE

És costum pegar-los. Ho fan com a tradició i enfortiment de la raça.

DONYA CARME

Doncs nosaltres no ho volem que't peguin. Ho sents? *Nada,* senyor mestre: vostè s'encarrega de que deixin el negre en el poble. Serà nostre; serà de tots, i entre tots el pujarem i en farem una persona.

(En aquest moment torna a baixar la comitiva de la Casa de la Vila amb el mateix ordre que ha pujat. En sent a la plaça, tornen a fer rotllo, deixant al mig a don Patriciu, a l'Arcalde i al Secretari. El negre, aixi que veu al seu amo, torna a posar-se-li al darrera.)

ESCENA IX

ELS MATEIXOS, MÉS EL PERIODISTA, L'ARCALDE, EL SECRETARI, DON PATRÍCIU, EL PRESIDENT, PERE ANTON I LA COMITIVA.

EL PERIODISTA
(aixi que para la musica)

Viva don Patríciu!

TOTS

Viva!!

L'ARCALDE

Molt bé!

EL SECRETARI

Ha estat colossal!

EL PERIODISTA

Vaja. Ja'l tenim fill nostre.

DON PATRÍCIU

Gracias, señores! No soy digne. *No soy* digne.

EL SECRETARI

Viva l'home digne!

TOTS

Viva!!

EL PRESIDENT

Viva'l *benemèrito!*

TOTS

Viva!!

JEPET *(an en Baldiri)*

Ja hi tornen? Estan més de broma que la colla de Sant Mus!

BALDIRI

Però fan bromes de mal *gènero.*

L'ARCALDE

Ara, *señores,* passem a inaugurar la làpida.

EL SECRETARI

Passem-hi. *(Tot-hom s'aparta, deixant una clariana de gent al cantó ont hi ha la làpida, i puja sobre d'un petit cadafalc posat pera l'inauguració.)* Señores: en fecha del mes de Septiembre...

L'ARCALDE

Tira endavant.

EL SECRETARI

Etcétera, etcétera... Habiendo este Municipio acordado que, etcétera, etcétera; vistos los méritos del Ilustre Don Patricio, Gran Cruz de Carlos Tercero, Comendador y demás; habiendo entrado en, el pueblo en, el Carro del Progreso; habiendo fundado en la villa, en, fecha de tantos, fàbricas, casas obreras, hospital para, pobres, escuelas, subsuelo, etc., etc., etc.

L'ARCALDE *(baix)*

No hi posis masses etceteres.

EL SECRETARI

En vista, pues, de...

EL MESTRE

Pausa.

EL SECRETARI

De tantos y tantos mèritos, y considerando, además, que, ítem, el pueblo es acreedor eterno de, vuelta *(perquè gira la plana)* por las mejoras nombradas y por el susodicho carro, del antedicho progreso, acordóse con, toda unanimidad substituir el nombre vetusto de la Plaza de los Condes y llamarla para siempre *Plaza Mayor de la Villa del Ilustre Don Patricio.* He dicho.

TOTS

Molt bé! *Bravo!*

BALDIRI

I quin nom més llarc de dir!

JEPET

Tot és matar l'estona.

L'ARCALDE

Va la làpida! *(Tot-hom fa rotllo i es descobreix.)* Tira la cortina. *(An el Secretari.)* Això són moments solemnes pera l'historia de la vila... *(La cortina s'enganxa en un clau i no vol seguir.)*

EL PERIODISTA

Correu a buscar una escala!

L'ARCALDE

... Moments triomfals... moments dignes!...

EL PERIODISTA *(an el Secretari)*

Esquinsa-la si no vol seguir!

L'ARCALDE

... Moments que marquen el pas de noves fites miliaries! *(El mestre li estreny la mà).* Cuiteu! *(Baix an el Secretari.)* Cuiteu, que ja no sé què dir!...

EL PERIODISTA

Estira, d'una vegada!

L'ARCALDE

... Moments de cridar a tota veu: visquen els pobles que *adalàntan* endavant. Visquen els pobles que's treuen..... les glaces de l'ignorancia! *(Al dir «que's treuen» cau la cortina. Aplaudiments.)*

TOTS

Ah!... Gracies a Déu! *Viva! Bravo!*

BALDIRI *(an en Jepet)*

El teló ha caigut!

JEPET

Però continúa la comedia.

EL SECRETARI

Viva'l que'ns ha tret les glaces!

TOTS

Viva!

DON PATRÍCIU

I, ara, *gracias, pueblo! Me voy* commogut, *me voy* trist, *me voy* orgullós, *¡cómo no?, me voy...*

EL PERIODISTA *(a don Patriciu)*

Esperi-s. *(An en Pere Anton.)* Ara, ara! Engega aquella sorpresa!

(En Pere Anton fa sortir del cafè la nena Florentina i sis nenes més vestides de blanc, portant toies a la mà i dirigint-se a don Patriciu.)

ESCENA X

FLORENTINA, NENES I ELS MATEIXOS

PERE ANTON

Apa, Florentina, sense por!

FLORENTINA

Ai, pare!

PERE ANTON

Sense por!

FLORENTINA

Señor de alma varonil,
aceptad sin dilación
estas flores, que son don
de nuestra mano infantil.
Ellas nacen del pensil...

(En aquest moment veu al negre, que està darrera de don Patrìciu.) Pare, tinc por!

PERE ANTON

Apa, filla!

FLORENTINA

Tinc por, pare!

PERE ANTON

Però si és un negret com els altres! Apa, dòna!

FLORENTINA *(temerosa)*

Ellas nacen del pensil;
y del amor que sentimos...
(Es posa a plorar.)

DON PATRÍCIU

Deixeu-la, deixeu-la! Molt bé, nena maca!

PERE ANTON *(enfadat)*

I a casa tant bé que ho deia! *(A Florentina.)* Fes un petó an el *negrito*.

FLORENTINA

Me fa por, pare! Me fa por!

PERE ANTON

Fes-li un petó desseguida!

FLORENTINA

No!

PERE ANTON

Et dic que l'abracis.
(S'acosta, l'abraça, li fa un petó, i el negre queda extasiat.)

TOTS

Molt bé! Molt bé, Florentina!

EL PERIODISTA

Viva l'unió de les races!

TOTS

Viva!

EL MESTRE

Això trenca'l cor dels que tenim sang serena. I tant commou, fins a les pedres, que, aprofitant l'ocasió d'una escena tant patetica, i instat per aquestes dames, tinc d'obtenir una demanda.

DON PATRÍCIU

Digui.

EL MESTRE

Que deixi'l negret en el poble. Tots li demanem: les senyores, les autoritats, la prempsa, les classes acomodades i la meva humil persona.

DON PATRÍCIU

Pero... *señores...*

EL MESTRE

És un acord pres, i no més ens falta'l seu *sí.*

LA SECRETARIA

Deixi-ns el negret en el poble.

DON PATRÍCIU *(am solemnitat)*

No vos creieu que *siga esclavo!*

PERE ANTON

No hi fa res. Serà més lliure.

DONYA CARME

Deixi-ns-el.

L'ARCALDE

Si'ns el deixa, el poble li farà de pare.

DONYA CARME

Nosaltres de mare.

EL MESTRE

I li donarem instrucció.

LA SECRETARIA

Regali-ns-el.

EL PERIODISTA

Vostè ja'n deu tenir d'altres.

DON PATRÍCIU

En tinc més de sis dotzenes.

L'ARCALDE

I doncs? Regali-ns aquest. No li vindrà d'un *negrito.*

TOTS

Sí! Que's quedi! Que's quedi!

DON PATRÍCIU

Buéno, doncs. Que's quedi. Vull dar-vos una

altra *prueba* que *os quiero más que á mi plata. Os* regalo el negro. Queda-t en el *pueblo,* Moreno. *Sigas hombre libre,* i que la *libertad* te *ampare,* que *yo me* voy al otro *mundo, país de las libertades.*

PERE ANTON

Que visca la llibertat!

TOTS

Visca!

EL NEGRE

(agafant-se-li als faldons)

Mi amo!

DON PATRÍCIU

Queda-t. Queda-t *con esta gente de bien.*

EL NEGRE

Mi amo! Yo querer seguirte!

DON PATRÍCIU

Te mando que't quedis!

PERE ANTON

Viva la llibertat!

TOTS

Viva!

(Toca la musica, i donant vives i crits se'n van, acompanyant a don Patriciu. La Florentina i les nenes entren a casa d'en Pere Anton. Donya Carme, les «Hijas» i el Mestre's queden amb el negrito a la mà, que no sap ben bé lo que li passa. En Baldiri i en Jepet es queden a la seva taula.)

ESCENA XI

DONYA CARME, LA SECRETARIA, EL MESTRE, JEPET, BALDIRI, MARTINET, EL NEGRE I LES DUGUES «HIJAS».

DONYA CARME *(an el negret)*

Buéno. Ja ets nostre. Veiam si faras bondat. Et darem nom, que no'n tens. Et donarem bona instrucció, i seras com tots nosaltres. Veritat, maco?

LA SECRETARIA

Vaia. Ens en anem a casa, que'l *papá* fa estona que espera. Ja guardarà vostè'l *negrito.*

(Se'n van enraonant amb el Mestre i les dugues «Hijas».)

DONYA CARME

Adéu-siau, noies. Però ara hi penso, que jo també tinc d'anar-me'n. És hora d'anar a rosari. I aon vaig a missa amb aquest negre? Mig poble'm seguiria al darrera. El deixaré an en Jepet. Mira, Jepet: aquí't deixo'l negre una estona. Sents? L'arreplegaré quan torni.

(Se'n va.)

JEPET

I ara! Jo tinc de quedar-me amb el negre? Cah, barret! Qui vulgui negres que'n compri. Guarda-l tu, Baldiri, que jo no vull compromisos.

BALDIRI *(també anant-se'n)*

Jo menos! No estic per bromes que ofenguin. Mira, fill meu: espavila-t un ratet, que ja vindran a buscar-te. Pensa que tots som iguals;

pensa lo que vulguis; i, encara que no ho entenguis, sobre tot... pensa que ets lliure.

(El negre's queda sol, i allavores, donant-se compte de la seva soletat, corre a la porta de la Casa de la Vila i la troba tancada. Corre al cafè, i desde dintre li diuen Déu t'ampari, i allavores, desesperat, corre d'una banda a l'altra, cridant am crits esgarrifosos:)

EL NEGRE

Mi amo! Mi amo! Madre! Madre! Madre mía! *(I es tira a terra, desesperat, mentres al llunу se sent la musica i crits de:)*

TOTS

Viva la llibertat! *Viva* l'igualtat dels homes! *(En Martinet, que ha vist desde'l fons allunyar-se amb ironia a la comitiva, al veure al negret a terra, l'aixeca pels braços i diu am gran emoció:)*

MARTINET

I no hi ha una llei que castigui an aquest remat d'assessinos!

TELÓ RAPID

SEGON ACTE

SEGON ACTE

Han passat dèu anys.

El negre s'ha fet un jove fort, fornit i esbelt. La nena Florentina, una noia fresca i riallera. Els demés, iguals, am dèu anys a sobre.

L'escena representa'l saló d'una casa pairal de nobles convertida en una sala de cassino. A les parets, restos de les pintures velles; cortinatges pintats, angels de color de rosa i nimfes de color de nacre. Al fons, una porta a cada costat amb un lletrero a l'una que digui: «Salón de billar», i a l'altra: «Sala de lectura», i al mig el taulell, am totes les copes i ampolles de licors, amb el retrat d'en Garibaldi, una mà am revolver, o en Victor Hugo, tenint dintre licors verts, grocs o vermells. A la dreta, la porta d'entrada, a segon terme, i al primer una taula am tres cadires, parada pera una Junta, am campaneta i molts bolados; una tauleta pera la prempsa pera cabre-hi

un periodista, i davant una extesa de cadires. Sobre la presidencia, una capelleta blava am l'estatua de la «Llibertat il·luminant el món»; dos ciris apagats pera il·luminar l'estatua, i al voltant, ple de gavies amb aucells presos i cegos. A l'esquerra, la porta del quarto de Florentina, i taules i cadires. Tot-hom entrarà i sortirà pel «Salón de billar». A la «Sala de lectura» no hi entrarà ni una persona.

ESCENA I

PERE ANTON I JEPET

PERE ANTON

Doncs, sí: l'afecte an en Jaumet Negre'm ve del dia de l'enterro de don Patríciu.

JEPET

Sí que ja parleu de temps!

PERE ANTON

De dèu anys.

JEPET

I encara us en recordeu?

PERE ANTON

Sempre me'n recordaré. Ell va cumplir lo promès. Al cap de poc d'esser *hijo,* va morir-se i ens va trasmetre'l cadavre am tota la cerimonia. Tu allavores no eres aquí, i no vares poguer veure-l.

JEPET

Jo no hi crec en els enterros.

PERE ANTON

Te dic que va esser cosa lluida. Me'n recordo com si ara passés per aquí. Al davant hi caminava'l difunt presidint la concurrencia; la musica, tocant am decoro *El entierro de las victimas,* la marxa més trista que havien pogut apendre; tot l'esplet del parentiu que l'oloreta dels *pesos* havia fet rebrotar; el coro de caramelles *El Pensil,* el metge, l'encarregat dels

consums, la *pareja* i *obreros* i *señorio,* tots ben serios, am posats tristos y ben endolats de roba.

JEPET

I en Jaumet Negre hi anava?

PERE ANTON

Vaia! Endolat de dintre i de fòra.

JEPET

És a dir, que hi anava de negre?

PERE ANTON

De negre blanc. Com que l'havien batejat feia vuit dies, hi va anar amb el vestit del bateig.

JEPET

I sense dida?

PERE ANTON

Pobre noi! T'hauria fet compassió. Seguint

l'acompanyament, a un costat de carretera, semblava un gocet sense amo, una moneta perduda arrossegant la cadena.

JEPET

I va anar fins al *Camposanto*?

PERE ANTON

Calla, home! Allí varen esser els treballs. Varen enterrar a don Patríciu en aquell panteó d'estil d'album que tu ja coneixes de vista.

JEPET

Ni de vista ni de tracte! Què panteons ni no panteons! Igualtat de tombes; un número a cada una, i que cadascú recordi'l número... i a dintre hi falten cadavres!

PERE ANTON

Queda aprovat. Allí van començar les penes. El negret, al veure tancar la llosa, comprengué lo sol que's quedava. Què't diré? Es degué sentir com naufrec, i, agafant-se a l'anella del tumbol, *Mi amo!,* començà a cridar. *Yo no mo*

verme! Yo quererle! Yo quedarme con mi amo! I, fill meu, el van tenir d'arrencar com qui arrenca les arrels d'un xiprer vell que s'ha arrelat a la terra.

JEPET

Sí que ho tenia arrelat això de l'esclavitut!

PERE ANTON

Per això, com t'he dit, em féu tanta compassió, que fins me'l vaig emportar a casa pera ensenyar-li d'aprop les lleis de la democracia i treure'l de les dames grises.

JEPET

Molt ben fet! Les coses, mai grises: clares.

PERE ANTON

Aquests són. Per això a la noia i an ell els he pujat a la una, sense fer en res ni per res diferencies odioses.

JEPET

Igualtat de parentiu.

PERE ANTON

I cregues que he tingut sort am tots dos. La noia la faig estudiar com un home.

JEPET

I estudía?

PERE ANTON

No, mai. Voldria que's decantés an això del feminisme, i acabarà per decantar-s'hi. I en quant an en Jaumet Negre, prou que ho saps: treballa com... com lo que és, i és intel·ligent i honrat, té inculcada l'*ideia* i sap més que tots nosaltres.

JEPET

Com que'l minyó ha vist bons exemples!...

PERE ANTON

Encara'l tindria a casa si no fos la meva

deria: llibertat, llibertat sempre, pera besties i persones.

JEPET

Ell sí que és ben lliure! No té pares, ni familia, ni rei que l'excomuniqui.

PERE ANTON

Per això, i perquè'l van regalar an el poble com qui regala un llorito, jo l'aprecío; i a la Junta que tindrem, *¡nada!*, que ja saps com havem quedat: l'hem de nomenar vocal pera esser president quan convingui.

JEPET *(amb ironia)*

O quan us convingui a vós.

PERE ANTON

Ja veig que'm comprens.

JEPET

Jo faré lo que vos volgueu. Avui pera vós, demà pera mi, i demà-passat pera nosaltres

PERE ANTON

(veient an el Negre i en Martinet que arriben)

No parlis de res, que això ha d'esser una sorpresa.

(Entren al «Salón de billar», i al creuar-se amb en Martinet i el Negre diuen:)

ESCENA II

PERE ANTON, EN MARTINET I EL NEGRE

PERE ANTON

Hola, nois! Ja veig que veniu a la Junta General. Així m'agrada. L'home ha d'esser *solidari* i no faltar en els actes publics...

MARTINET

Ni faltar-hi ni sobrar-hi. *(S'asseuen, ell i el Negre, a la taula de primer terme.)*

ESCENA III

PRIMER I SEGON MENESTRALS
I ELS MATEIXOS

PRIMER MENESTRAL
(arribant i dient an en Pere Anton)

Pere Anton, encengueu el gas, que farem una partida.

(Pere Anton entra al billar.)

JEPET

Bravo! La qüestió és no perdre'l temps.

SEGON MENESTRAL

I menos el temps del billar, que costa a pesseta l'hora.

JEPET

No hi fa res. És benefici social. Igualtat de jòc i de ganancia.

PERE ANTON

Veniu, que'l gas está encès.

PRIMER MENESTRAL

Jo imposaria a cada soci una horeta de billar obligatoria.

SEGON MENESTRAL

Se pot afegir un article al Reglament de la casa.

(Entren al billar.)

MARTINET *(al Negre)*

Vols dir que véns a la Junta?

EL NEGRE

Per què m'ho preguntes?

MARTINET

No't sofoquis, home, que no se't coneixeria.

EL NEGRE

No. Digues: per què m'ho preguntes?

MARTINET

Ja tens por que t'hagi llegit el fons del pensament. ¿Per què t'has d'avergonyir de dir que estimes, si estimes; que aquí véns per ella; que aquí no véns a sentir frases buides com un ninxo buid, sinó a ubriagar-te d'ulls i de llavis i d'alegria? Això't fa vergonya?

EL NEGRE

I què ha de fer-me vergonya! Prou que ho saps que'ls unics moments feliços són els que passo aprop d'ella. Però escolta: sí que l'estimo; que'm moriria per ella, això ho sé, això ho sé de cert. Però no sé si aquesta estimació que sento és estimació de cadell per la mà que l'ha amoixat; si és amor de noiet orfe, o si és caliu de germanor. Lo que sé, és que quan no la puc veure sembla que'l cel s'ennuvoli, i que quan la veig arribar, alegre i enjogaçada, amb aquella claror rossa que porta sobre del front, sembla que s'obrin les portes del sol de la meva terra.

MARTINET

Pobre Jaumet! Com t'expliques!

EL NEGRE

Jo, desde que sóc aquí, no més sento parlar de lleis i de devers i de drets, i no conec altres lleis que les lleis de l'estimar. De dia i de nit i a tot hora'm diuen que jo sóc lliure, i, t'ho juro, jo ja'n voldria esser de lliure, però lliure d'esser pres, d'esser esclau d'ella i de viure encadenat, però am cadenes de cabells que'm lliguessin als seus braços i m'hi lliguessin pera sempre.

MARTINET

I ella t'estima?

EL NEGRE

Ella riu quan li parlo d'estimar; però'l seu riure ja és un balsem, i no vull saber res més. Pot-ser ni m'escolta prou; però no hi fa re que no m'escolti: jo parlo i la veig, i l'enlluernament me cura.

MARTINET

Oh joventut! Encara duus resplendor del foc de la teva terra. Procura que'l glaç d'aquí no refredi la teva ànima.

EL NEGRE

Per què? Tot-hom m'ha estimat fins ara. He treballat, he estudiat, m'he fet home...

MARTINET

Això és el mal.

EL NEGRE

Que m'hagi fet home?

MARTINET

Que t'hagis fet home. Mentres eres... un *niñero,* una joguineta mansa que n'estalviaves d'altres a les criatures dels rics; un divertiment barato que sabia moure'ls ulls i que no s'espatllava mai, allavores... eres *negrito;* allavores distreies i entretenies; portaves recados i et

feien ballar una dança que'n deien del teu païs; i com t'estimaven per debil, et donaven menjar sobrer i roba esquifida i ridicula; però, ah, fill meu!, a mida que't facis home, quan et facis *negre* a seques, ja'ls rics et voldran... de lluny, perquè, vist de massa aprop, els espantaries les criatures i els espantaries an ells. Ara, si ets tu que't fas ric, pel do de l'intel·ligencia, no't voldran els menestrals. I si't fas independent, no't voldran ni'ls rics ni'ls pobres.

EL NEGRE

Doncs, que haig de fer?

MARTINET

Fer-te un món pera tu mateix. Que jo't serveixi d'exemple. Quan era una ovella mansa, era una ovella mimada, i em duien allà on volien; però, a mida que m'he apartat dels seus pensaments de motllo, sols tinc per amics els llibres i tot-hom per enemic. Ai, company! Com més bocins de cor gastin, més baratos te'ls voldran. Com més de blancs tractis als homes, més et tractaran de negre. Ho tens entès?

EL NEGRE

Prou, que ho entenc!

MARTINET

Doncs pensa-hi, que jo me'n vaig al desert on tinc els meus sols amics.

EL NEGRE

A quin desert?

MARTINET

Al desert d'aquesta casa, que és el saló de lectura. Veus que no hi entra mai una ànima!

(Se'n va.)

EL NEGRE

Que vagi tot sol m'encomana! Que encara vagi més sol! Tant sol que'm trobo! Tant lluny que'm veig de tot-hom! Tant que'm separa dels homes i tant que'm separa d'ella la glaça de dol que'm sento! Tot-hom me diu que sóc lliure! I de què'n dec esser de lliure?

(Es queda meditant.)

ESCENA III

El Negre i Florentina, que arriba, rient, amb en Baldiri

FLORENTINA

Ja, ja, ja! I que ets de broma!

BALDIRI

Buéno: pensa bé lo que t'he dit.

FLORENTINA *(rient sempre)*

Bé, home: no t'hi amoïnis.

BALDIRI

I em tornaràs la resposta.
(Entra al saló del billar.)

FLORENTINA
(veient al Negre a primer terme)

Hola, Jaumet!

EL NEGRE

Véns molt alegre.

FLORENTINA

Com sempre.

EL NEGRE

Més que sempre. Escolta: em vols dir què't deia en Baldiri?

FLORENTINA

Calla! No'm facis riure més.

EL NEGRE

Però, què't deia?

FLORENTINA *(rient)*

No és cap secret. Figura-t que'm deia si'm volia casar amb ell i que li tornés la resposta!

EL NEGRE *(molt seriós)*

I això't fa riure?

FLORENTINA

A mi'm fa riure tot, i més això de casar-se.

EL NEGRE *(trist)*

Doncs a mi no'm fa riure gens.

FLORENTINA

Ui! Que serio! Que lleig! Que negre que't tornes!

EL NEGRE

I què li contestaras?

FLORENTINA

Jo? Res. No li tornaré contesta.

EL NEGRE

Ah! Gracies, gracies, Florentina!

FLORENTINA

Gracies de què! Ai, ai! Ara t'aclareixes! No sé que ho deu fer! Quan te poses trist ets més negre que'l carbó; i quan t'alegres ets quasi tant blanc com nosaltres.

EL NEGRE

Saps per què? Perquè de dins no'n sóc de negre, i quan m'entra una alegria, el raig de claror que'm porta m'il·lumina tot el cor i se'm trasparenta a fòra.

FLORENTINA

Doncs deus estar molt content, perquè t'has tornat com l'auba.

EL NEGRE

Molt ho estic. No m'hi puc acostumar a l'idea de que un dia pots casar-te. Hem viscut tant bé fins ara, Florentina!

FLORENTINA

Molt hi hem viscut. Eres tant bufó, petit!

De segur que no te figures la gracia, l'il·lusió que'm feien els teus cabells com anelles.

EL NEGRE

I a mi aquestes trenes d'or.

FLORENTINA

Que'ns haviem divertit!

EL NEGRE *(tristament)*

Sí, que'ns haviem divertit!

FLORENTINA

Tu'm seguies lo mateix que un gocet negre.

EL NEGRE

I tu reies, allavores... i ara, i am mi pot-ser riuras sempre...

FLORENTINA

I per què no vols que rigui?

EL NEGRE

Sí que ho vull. Riu, riu mentres puguis.

FLORENTINA

Riu tu també.

EL NEGRE

Si jo no puc. Les rialles s'han d'apendre de petit... Després no se'n sap de riure, i jo... no he pogut apendre-n. De plorar, en sé, que de plorar se n'aprèn sol; però de riure no hi ha hagut qui me n'ensenyés quan podien ensenyar-me'n. Jo no sé si m'han breçat; jo no sé qui va ensenyar-me a parlar; no sé qui va sostenir-me al volguer donar els primers passos. Dels primers anys de la vida no'n recordo cap rialla. Cares series sempre, cops i renys sempre. Ni un petó, ni una abraçada, ni una mirada d'amor aturant-se an els meus ulls; ni un somrís de compassió, ni una mare, ni una que, no essent la mare, fent de mare forastera m'hagués tingut a la falda.

FLORENTINA

Pobre Jaumet!

EL NEGRE

Si jo no hagués nascut negre, n'hi havia pera tornar-m'hi.

FLORENTINA

I pensar que jo, tant alegre! Els primers anys de la vida van esser una festa continua de dolceses, d'abraçades i caricies! Jo fins crec que a petons me feien viure i que van passar uns quants anys que sempre era primavera. De caminar no'n sabia, que la mare m'ensenyava de volar; de parlar tampoc, perquè'ls seus ulls ja coneixien lo que'l meu cor demanava. No va viure molt la mare!; però va deixar-me un dot de joia, un dot de records tant dolços, que no se me n'ha anat més l'alegria d'allavores.

EL NEGRE

Que no se te'n vagi mai!

FLORENTINA *(rient)*

Figura-t que'l pare voldria que estudiés! Pobre pare! I jo'm dic: «per què estudiar, si no més vull saber de viure?»

EL NEGRE

I d'estimar?

FLORENTINA

I d'estimar. Que'm diguin aon n'ensenyen, d'estimar, d'esser bona mare, de saber fer els fills ditxosos, que m'ho diguin... i estudiaré tot el dia; però omplir-me'l cap de sentencies, de sermons i números... ja, ja, ja!... és massa petit el meu cap: que se n'omplin els caps grossos. No't sembla, Jaumet?

EL NEGRE
(mirant-se-la enamorat)

Ni sé lo que'm dius! Et miro i escolto... i lo que'm sembla és que no hi ha cap aucell al món que canti am tanta hermosura.

FLORENTINA

Ja, ja, ja!

EL NEGRE

I que si no't sentís cantar em moriria de pena! *(Pausa.)* Te'n recordes, Florentina, del dia que'ns vam conèixer?

FLORENTINA

Prou! I quina por de mirar-te!

EL NEGRE

I jo quin temor al veure-t!

FLORENTINA

Veus que de noiet com tu no n'havia vist mai cap?

EL NEGRE

I jo com tu no n'havia vist mai cap, ni mai més en tornaré a veure. *(Pausa.)* Te'n recordes d'aquell petó que vam fer-nos?

FLORENTINA *(rient)*

Prou me'n recordo! I tu?

EL NEGRE

Si me'n recordo! Encara'l guardo en el cor, i l'he de guardar per sempre. Encara si aclu-co'ls ulls el cor me'l torna an els llavis, i els llavis em cremen al sentir-lo relliscar, i el torno a guardar ben endintre com qui guarda una reliquia... ai!... que'm fa por que sigui l'unic que pugui guardar en ma vida. *(Pausa.)* I tu... no guardes el meu?

FLORENTINA *(rient)*

A mi, rient, devia fugir-me.

EL NEGRE

I ara no't faig por?

FLORENTINA

Mai més me n'has fet. Al contrari: si encara m'agrada que no siguis blanc com els altres. Així com ets et puc estimar d'altre modo.

EL NEGRE

Em pots estimar d'altre modo? Però recorda-t, Florentina, que sóc una planta estranya que morirà de tristesa si tu no li dónes vida en el jardí dels teus llavis.

FLORENTINA

Ja, ja! Què dius ara?

EL NEGRE

Dic que't suplico que no't riguis més de mi. Tracta-m de selvatge, però no'm tractis més de negre.

FLORENTINA

Veus? Ja tornes a enfosquir-te!

EL NEGRE

Més que una nit sense estrelles. Però diga-m que m'estimes, diga-m que'm vols, i la cara i el cor i la vida i l'ànima se m'ompliran de claror, i se me n'ompliran per sempre.

FLORENTINA

Ja saps que sempre t'he estimat.

EL NEGRE

Com una joguina! Com un ninot de cartró que t'haguessin donat els *Reis*; com una mona que't diverteix espantant-te; però pensa que també sóc home i que tinc sang en les venes, que també sóc de carn i òssos, i no'm facis patir més. T'ho suplico, Florentina: tinga-m amor o tinga-m odi, però no'm tinguis compassió. Tracta-m de blanc un moment i mata-m després com un negre!

FLORENTINA

Mai t'havia sentit així!

EL NEGRE

Perquè tots m'estimeu aquí, però m'estimeu com un goç; tots em voleu; i entre tanta gent que'm volta'm sento més naufrec que perdut al mig del mar; i ni en el desert més desert

em sentiria tant sol, com me sento a totes hores en aquesta terra poblada.

(Plora.)

FLORENTINA

Jaumet! Què tens, Jaumet?

EL NEGRE

Perdona-m, Florentina!

FLORENTINA

Per què tinc de perdonar-te? No ploris, Jaumet. Mira que vénen! Que't sap greu que estigui alegre? Si m'estimes, no vulguis que estigui trista. Calla, calla! *(Van arribant els socis pera la Junta.)* Me'n vaig, que qui sap lo que's pensarien.

(Entra'l Mestre i l'Ex-Arcalde, que arribaran enraonant.)

ESCENA V

FLORENTINA, EL NEGRE, EL MESTRE I L'EX-ARCALDE

EL MESTRE

Esser puntual ha estat sempre la meva regla de conducta.

FLORENTINA

Jo'ls deixo: no'ls vull distreure.

EL MESTRE

La dòna és sempre un adorno.

FLORENTINA

Però un adorno que moltes vegades destorba.
(Se'n va mirant-se al Negre.)

EL MESTRE

Doncs, sí: el temps és més que or.

L'EX-ARCALDE

És moneda?

EL MESTRE

És temps.

L'EX-ARCALDE

Això deu esser una sentencia...

EL MESTRE

Sentencia que podria dir en llatí, però que tampoc m'entendrieu.

L'EX-ARCALDE

Doncs no's canci, senyor Mestre. *(S'asseuen.)*

(Entren el Periodista, en Pere Anton, en Jepet, primer, segon i tercer Menestrals i socis.)

ESCENA VI

PERE ANTON, EL PERIODISTA, PRIMER, SEGON I TERCER MENESTRALS

PERE ANTON *(picant de mans)*

Apa, companys: a la sessió!

PRIMER MENESTRAL
(sortint del billar amb els altres dos Menestrals)

Sí, amic meu: el Noi Gran, amb això de les Juntes socials, es deixa les setmanades a la mesa... del billar.

SEGON MENESTRAL

Es tindria d'abolir.

TERCER MENESTRAL

El Circol?

SEGON MENESTRAL

El billar, les meses i els jòcs de boles, la manilla, el burro i el tuti.

TERCER MENESTRAL

Sobre tot, el burro; el burro, causa de tantes desgracies en el *seno* de les families.

(S'asseuen i continuen parlant entre ells.)

EL PERIODISTA

(entrant i dirigint-se a Pere Anton)

Hola, *señores!* Que's comença? Aon tinc de seure pera la Junta?

PERE ANTON

Aquí, a la taula de la prempsa.

EL PERIODISTA

No he pogut portar el fotograf; però vindrà a fer el local instantani.

PERE ANTON

Sense nosaltres?

EL PERIODISTA

Vosaltres no hi feu cap falta: la qüestió és el plano de l'acte.

PERE ANTON

Doncs segui i apunti, que anem a començar. *(Picant de mans.)* Apa, *señores:* a la Junta General!

(Entren en Jepet, en Baldiri, en Martinet i altres socis.)

ESCENA VII

ELS MATEIXOS, MÉS EN JEPET, BALDIRI, MARTINET I SOCIS

JEPET *(an en Baldiri)*

Se tractaran punts molt graves.

BALDIRI

Doncs preparem l'eloqüencia. Pere Anton: una copa de *chartreuse* Garibaldi.

PERE ANTON

Agafa-la tu mateix, que anem per coses més series.

(Tots van sortint amb animació i enraonant de la sala del billar i asseient-se a les cadires. En Martinet i el Negre, un al costat de l'altre, s'asseuen sols, lluny de la mesa. Els demés formaran grupos. A la presidencia, en Pere Anton, al mig, amb en Baldiri a un costat, en Jepet a l'altre, i al peu el Periodista. Abans de començar la Junta, sortirà un soci a encendre'ls dos ciris de l'estatua de la Llibertat.)

SEGON MENESTRAL

Perdre quatre rals al burro i no poguer tenir revanxa!

TERCER MENESTRAL

La culpa no és meva: és l'hora de la sessió.

SEGON MENESTRAL

El tenir sessions de nit. Un bé cançat del treball i entrega-t a l'oratoria.

PERE ANTON

Vagin seient, vagin seient i silenci. Estan tots acomodats? Doncs... *Señores!* La sessió més o menos magna que la Presidencia convoca segons l'article trescents-vuit dels Estatuts generals, té per objecte i *finiquito* la renovació de carrecs.

PRIMER MENESTRAL

Demano la paraula.

PERE ANTON

Sí que porteu pressa, *socio! (Pausa.)* La Junta passada ha complert l'alta missió am modestia i am gran valentia civica, no perdonant afanys ni dispendis i vetllant de dia i de nit la bona administració, que és la base social de les societats de l'ordre.

PRIMER MENESTRAL

Demano la paraula.

PERE ANTON

Que'l *socio* s'esperi.

PRIMER MENESTRAL

És que és una qüestió previa.

PERE ANTON

Doncs que parli.

PRIMER MENESTRAL

Que aprovo en tot i per tot lo que ha dit la Presidencia.

PERE ANTON

Queda aprovat. I sent d'igual opinió, i com anavem dient, en els balls de soci de número que hem tingut en el *seno* social no hi ha hagut empentes ni crits de la mena subversiva. El

Montapio ha sigut, tocant al reparto, les balances nivellades de justicia. Quan ha mort un soci efectiu, hem anat a enterrar al soci amb igualtat de vestit i fraternitat de disgust, i el nostre Circol Menestral ha complert am mida i am criança en tots els seus actes publics i en els seus actes privats i en els que no són privats ni publics.

EL PERIODISTA

No aneu tant depressa, si us plau. Com heu dit?

PERE ANTON

Publics i privats i els que no són privats ni publics.

EL PERIODISTA

Continueu.

PRIMER MENESTRAL
(an el segon)

No dormis, que ronques.

SEGON MENESTRAL

És que estic cançat.

PERE ANTON

Té raó'l *socio*. Això és manera d'assistir a la nostra Junta? I l'educació i els modos?

SEGON MENESTRAL

Què modos ni què no modos! Som o no som democratics?

PERE ANTON

Una cosa és democracia i l'altra tenir principis. Continúo. Deixant la qüestió dels modos, havem de tenir present i gravar en el Casino que'l poble d'avui en dia ja no és el poble d'abans, un poble de balls i de broma. Per medi del *carro* i l'*antorcha* han penetrat nous horitzons en tots els rams del saber. Avui, pasmeu-vos, senyors!, avui tenim importació.

TOTS

Oooh!

PERE ANTON

Tal com sona: importació...

L'EX-ARCALDE

Demano la paraula.

PERE ANTON

I la fàbrica social de los *Sobrinos hermanos* de don Patríciu i companyia'ns ha portat a la vila les grans manipulacions de totes les forces vives...

L'EX-ARCALDE *(enfadat)*

Que demano la paraula!

PERE ANTON

Ja la tindreu la paraula! Dic i acabo. Que ja som internacionals, encara que no'ns ho sembli; i a la Junta que nombrem, deixant apart tota *rencilla*...

EL MESTRE

Am *zeta.*

PERE ANTON

Am zeta o en sense zeta... hi tenen d'entrar elements de tota mena de races, sense mirar colors politics ni colors de personal, ni menes de *colorido,* una Junta franca i neutra, atravessada i *mesclada,* una Junta *clèctica* que harmonisi les idees dels països geografics am les millors del terme.

L'EX-ARCALDE

Vaig demanant la paraula!

PERE ANTON

Però, espereu-vos!

L'EX-ARCALDE

És que és una paraula d'ordre.

PERE ANTON

I doncs preneu-la i calleu!

L'EX-ARCALDE

Sí, senyors, la prenc, perquè abans de tirar endavant el nombrament de la Junta vull que consti en força de *inerrefutable (molt cremat),* i constarà, pesi a qui pesi!

PERE ANTON

Però si no pesa a ningú!

L'EX-ARCALDE

Doncs encara que no pesi. Sostinc, que'ls *Sobrinos hermanos compañia y comandita* porten l'escandol i ruïna a les petites industries; que fereixen la propietat, que ja està prou delicada; que am les seves xemeneies ens fumen la roba extesa; que amb el carril que han fet passar, ningú s'atura en el poble; que pels fils-ferros telegrafics arriben males noticies, i que a tota aquesta disbauxa d'*adelanto* i daltabaix hi tenim de posar *coto. He dicho.*

ALGUNS

Bravo!

SEGON MENESTRAL *(despertant-se)*

Fòra!

PERE ANTON

Alto!

PRIMER MENESTRAL

Té raó!

PERE ANTON

Us dic *alto!*

TERCER MENESTRAL

No és veritat!

PERE ANTON

Com, no és veritat! Si ja he dit *alto* dugues vegades!

EL MESTRE

Prudencia, señores, prudencia y templanza!

PERE ANTON

Calma, calma sobre tot, que tot se pot apedaçar. Què voleu?

L'EX-ARCALDE

Primero, que la fàbrica *Sobrinos,* etcetera, etcetera... no vengui genero a Espanya.

PERE ANTON

Fet.

L'EX-ARCALDE

Segundo, que'l carril no s'aturi aquí en el poble.

TOTS

Oooh!

L'EX-ARCALDE

O que, si s'hi vol aturar, que s'hi entretingui més *rato.*

PERE ANTON

Fet.

L'EX-ARCALDE

Que no venguin queviures en les cantines de la fàbrica com si fos un monastir.

PERE ANTON

Fet.

L'EX-ARCALDE

Què tant fet! Sembla que joguem a cuit! Doneu-nos lo que volgueu, però negueu alguna cosa.

PERE ANTON

Doncs ho nego tot!

MARTINET

Ja podeu negar, infeliços!

PERE ANTON

Demaneu abans la paraula!

MARTINET

Si ja la tinc la paraula. Ja podeu anar negant, que'ls fets us cauen a sobre com una llosa de plom. Desgraciats! Viviu per la competencia, i la competencia us mata. Voleu donar fruita abundant i l'abundancia us ofega. Tingueu compte que, a força d'inventar màquines, no's torni màquina l'home; tingueu compte a fer del progrés una màquina carregada d'engranatges, però sense un esperit; i, sobre tot, tingueu compte a no servir-vos dels invents com a armes de suicidi: que'l telègraf, el vapor i totes aquestes joguines seran bones si les feu servir pera'l bé; però seran maleïdes si tenen de servir d'arma a la perversió de l'home. Creieu-me, companys: competiu per la bondat; treballeu de pensament, més que d'obra; doneu tal forma al treball que ja no sigui una càrrega, sinó un consol de la vida, i, sobre tot, si podeu, treballeu individualment; que si cada hu treballa pera tots, sereu dignes de tot-hom; però si tots treballeu d'esma, ni del treball

sereu dignes. En comptes dels drets de l'home, posats pels mateixos homes, d'aquell triangol que prediqueu a tot-hora, creieu-me, acceptem i beneim els tres amors més hermosos que la gran Naturalesa'ns ensenya a totes hores: l'amor a l'Amor, l'amor al Bé i l'amor a la Bellesa.

EL MESTRE

Això és un dilema o una figura retorica.

MARTINET

Vostè és la figura: figura de cera.

EL MESTRE

Això ja és falta de mires!

PERE ANTON

Alto en el parlar! Per això's cambia la Junta pera proveir i tenir en compte aquests interessos morals.

MARTINET *(an el Negre)*

No m'han entès d'una paraula!

PERE ANTON

I per això entra en els nostres plans que's nombri una persona nova, tant de colors com d'idees, i aquesta persona és en Jaumet Negre.

TOTS

Bravo! *(Aplaudiments.)*

PERE ANTON
(donant un cop de puny sobre la taula)

I té d'esser-ho, i tots tenim de votar-lo en nom de la Llibertat! Que parin, els del billar! *(Surten dos amb el taco a la mà a escoltar la sessió.)* I havem de demostrar al poble que tots els homes són dignes de totes les dignitats, quan aquestes dignitats dignifiquen la persona.

JEPET

I ho aprovo. Tots som iguals i no hi ha d'haver diferencies davant de la llei escrita, ni darrera de la llei parlada, que la gran Naturalesa, aludida per l'orador en Martinet, tot ho ha fet ben nivellat pera que no hi hagi diferencies.

BALDIRI

I jo afegeixo que no hi ha d'haver fronteres: fraternitat pera tot-hom. Tots germans, tots ben units i abraçats els d'una nació amb els de l'altra; tots caminant a la una donant-nos les mans ben estretes, com exèrcits de la pau, anant cap el *porvenir,* amb un gran ram d'olivera.

EL MESTRE

Simbol de pau i agricultura.

PERE ANTON *(aixecant-se)*

Votem, doncs, an en Jaumet Negre en nom de la Llibertat.

JEPET *(aixecant-se)*

I de l'Igualtat.

BALDIRI *(aixecant-se)*

I de la Fraternitat.

TOTS

Bravo! Bravo!

PERE ANTON *(solemnement)*

I, ara, posin-se d'acord en el saló de billar, i... *señores:* a les urnes, que quan un ha donat el vot s'ha tret un gran pes de sobre.

(Tots se'n van al saló del billar i es queda no més el Negre, que, aturant an en Pere Anton, li diu:)

ESCENA VIII

EL NEGRE, PERE ANTON, BALDIRI I MARTINET

EL NEGRE

Escolteu-me dugues paraules, Pere Anton. Tinc de parlar-vos.

PERE ANTON

Digues, noi.

EL NEGRE

Tinc de dir-vos una cosa, i us prego que no ho prengueu per ofensa, ni que ho cregueu un desaire.

PERE ANTON

Què vols?

EL NEGRE

Que no me'n feu de la Junta.

PERE ANTON

I per què?

EL NEGRE

Jo no serveixo, ni tinc aficions politiques ni entenc les vostres teories. Ja sé que ho feu per bondat, que m'haveu amparat sempre, que m'haveu tingut com un fill, que he crescut al costat vostre i al costat de la Florentina; però no me'n feu de la Junta. No necessito aquesta prova pera saber que m'estimeu.

PERE ANTON

Tu ets honrat, ets treballador i tens l'*ideia,* i tinc *empenyo* en fer-te home. Vull que sapigues aont arriba'l meu apreci.

EL NEGRE

Doncs, ja que voleu provar-m'ho, proveu-m'ho d'un altra manera.

PERE ANTON

Digues.

EL NEGRE

Proveu-m'ho... concedint-me lo que més estimo en la terra... lo que no sé com demanar-vos, lo que seria pera mi'l goig de la meva vida, la meva vida mateixa... lo que... ara no és hora de dir-vos, i que us diré una altra estona.

PERE ANTON *(molt afectuosament)*

Què vols dir? Què demanes?

EL NEGRE

La mà de la vostra filla.

PERE ANTON

Eh? La Florentina! *(Gran exclamació de sorpresa.)*

EL NEGRE

La Florentina.

PERE ANTON

Però, què sento! Que t'has tornat boig? Que ets cego? Que no't veus? Que pot-ser no tens mirall? Vaia: estas de broma!

EL NEGRE

Pere Anton, us parlo de debò; tant de debò, que'l cor me salta parlant-vos.

PERE ANTON

Doncs, atura-l, i atura-t, beneit, atrevit!

EL NEGRE

Beneit me dieu perquè estimo! I quins motius teniu pera negar-me-la? No sóc honrat? No sóc digne, no sóc un home com els altres?

PERE ANTON

I què has d'esser, troç de suro? I que pot-ser no ho veus, que ets... negre?

EL NEGRE

Negre! I no dèieu ara mateix que no hi havia diferencia?

PERE ANTON

Allò era la politica, i lo que'm demanes és serio. I vaia, i que no'n parlem més; i no't tracto d'altra manera perquè fa temps que't conec.

EL NEGRE

I jo no us tracto de... perquè vos vaig coneixent.

PERE ANTON

Insulta, si goses!

EL NEGRE

No tingueu por que us insulti; però m'haveu enganyat sempre. M'haveu ensenyat la fe pera després fer-me-la perdre; m'haveu fet tenir il·lusions; m'haveu predicat sense creure; m'haveu omplert les orelles de paraules sense solta; m'haveu aturdit de progrés, embafat de llibertat, d'oratoria, de discursos, de fraternitat mentida; i no haveu estat sol a vendre-m: també aquest que passa *(En Baldiri's presenta a la porta del billar, amb el taco a la mà i la pipa a la boca)*, aquest, ha estat un farsant indigne, i an ell sí que haig d'insultar-lo, que no hi ha cap dever que m'aturi.

PERE ANTON

(An en Baldiri, que avança pera tirar-se sobre del Negre.)

Deixa-l estar: no'n facis cas.

BALDIRI *(an el Negre)*

Si ja sé de lo que't queixes! Però, fill meu, no s'han fet els raims blancs pera que se'ls mengin els negres.

EL NEGRE

Calla, bretol, mentider!

BALDIRI

Calla, negre!

PERE ANTON

Que és això? Què són aquests crits en dia de sessió magna! Jaumet: a fòra de casa!

EL NEGRE

Així se treuen els lladres! Jo sóc home!

PERE ANTON I BALDIRI *(quasi embestint-lo)*

Fòra!

MARTINET

(al sentir les darreres paraules, atura an el Negre, que fa l'acció d'anar-se'n)

Queda-t! Te poden treure de casa, però no treure-t del Cassino, aquest temple inviolable, com heu dit tantes vegades!

PERE ANTON

Et treurà'l Cassino!

MARTINET

Això ho veurem! *(Cridant an els de dintre.)* A l'escrutini!

PERE ANTON

A l'escrutini, senyors! Vinguin abans de votar.

(Tots entren enraonant i s'asseuen, menys en Pere Anton, que's queda dret darrera de la taula.)

ESCENA IX

ELS MATEIXOS, MÉS EL MESTRE, L'EX-ARCALDE, ELS MENESTRALS I ELS SOCIS

TOTS

Què passa? Què hi ha?

PERE ANTON

Us crido, *señores,* perquè les coses abans de fer-se s'han de pensar, que l'home no és inviolable. Us deia, fa poc, de nombrar an en Jaumet Negre. Ara us proposo de donar-li un vot de censura i de treure-l del Cassino.

TOTS

Com! Per què?

PERE ANTON

Ha insultat a la Presidencia en pes; ha fet demandes subversives, valent-se de la llibertat; s'ha pres llibertats am la Junta.

MARTINET

Mentida!

PERE ANTON
(donant un cop de campaneta)

Ha volgut sembrar la *cissanya* en el *seno* de l'unió; destruir els nostres principis, els nostres sagrats principis, que tanta constancia'ns costen. Amb això, i sense això, demano solemnement que se'l tregui del Cassino!

MARTINET

I qui'l treurà?

PERE ANTON

Tots, el treurem!

EL MESTRE

Fem una amplia discussió.

MARTINET

No n'admetem de discussió am genteta com

vosaltres. Teniu el cervell estret, les paraules us hi ballen i ni hi ha lloc pel pensament. Mai presenteu la veritat nua, hermosament nua, com té d'esser la veritat; la tapeu am fulles retoriques; la disfreceu am robeta carrinclona i esquifida; i encara la roba que li poseu, ni tant solament és roba nova: una tunica llogada de plecs inflats i ampulosos que haveu vist traduida en llibres, en llibres que no enteneu ni que mai podreu entendre.

PRIMER MENESTRAL

Ens insulta a tots!

TOTS

Fòra!

SEGON MENESTRAL

No, que parli!

BALDIRI

Això ja és més que insultar.

EL MESTRE

Això és passar les fronteres de tots els comuns respectes!

PERE ANTON

Es crida a l'ordre a l'orador.

TOTS

Sí, sí!

SEGON MENESTRAL

Quê ordre! Que parli, que parli!

PERE ANTON
(donant un cop de campaneta)

A l'ordre!

MARTINET

Crideu-lo tant com volgueu, l'ordre, que no'l fareu venir cridant-lo. L'ordre no vol crits. L'ordre està en la varietat i no en l'uniformitat

dels homes. Ja n'hi voldrieu posar de llibrea a les costums; però això no ho conseguireu mai: la Naturalesa no ho vol, i mana més que vosaltres.

L'EX-ARCALDE

Ja ho deia que aquest negre'ns portaria disgustos.

BALDIRI

Doncs treieu-lo!

L'EX-ARCALDE

Jo votava en pro per disciplina politica; però no creia lo que votava.

TERCER MENESTRAL

Jo també.

BALDIRI

Un home aixi, fins emmascara'l Cassino.

EL NEGRE

I un home com tu'l deshonra!

MARTINET

Ben dit!

BALDIRI

Fòra'l Negre.

TOTS

Fòra! Fòra!

MARTINET

Si una mica de color variant la pell d'un home ja us espanta, què no faran les idees que no siguin com les vostres! Treieu-lo depressa an el Negre; treieu-lo, gent petita i miserable; treieu-lo abans no destorbi les vostres idees de motllo.

SEGON MENESTRAL

Té raó.

PRIMER MENESTRAL

Fòra tots dos!

TOTS

Fòra! Fòra!

PERE ANTON

A votar! Qui no'l vulgui que s'assegui.

(Fent soroll am les cadires, tots s'asseuen amb actitut solemne, menos el segon Menestral, que's posa dret dalt d'una cadira.)

MARTINET

Molt bé! Molt bé! *Bravo!* Pera destruir, veig que no necessiteu urnes.

PERE ANTON

Queda tret per gran unanimitat!

MARTINET

Buéno. Ja és fòra. I en nom de qui l'haveu tret!

PERE ANTON

De les majories.

MARTINET

I aquella fraternitat?

BALDIRI *(aixecant-se)*

És en temps de pau.

MARTINET

I l'igualtat davant la llei?

JEPET *(aixecant-se)*

Nosaltres no ho som, la llei.

MARTINET

I el dret de la llibertat?

PERE ANTON

Tenim la llibertat de treure-us.

MARTINET

I nosaltres la de dir-vos que, si viu en algun lloc aquesta pobra llibertat, no serà mai vora vostre, que fins la llibertat pendrieu presonera entre les reixes dels vostres cervells estupids. Anem i deixem-los acoblats, que necessiten aguantar-se'ls uns amb el còs dels altres si no volen estimbar-se. No són dignes d'anar sols. La soletat és pera'ls homes.

(El Negre mira l'habitació ont ha entrat la Florentina. En Martinet l'arrenca de la contemplació i se l'emporta del Cassino.)

BALDIRI

Fòra del Cassino!

TOTS

Fòra! Fòra!

TELÓ RAPID

TERCER ACTE

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

TERCER ACTE

Una plaça mig deserta de les afòres de la vila. A un costat, uns quants bancs de pedra fent rodona, a proposit pera celebrar-hi una reunió a l'aire lliure, i una iglesia d'arquitectura industrial; a l'altre costat, una paret llarga i desolada, com servint de tancat a uns deposits comercials, a un gasometre o a una fundició, és dir, una d'aquelles parets brutes i tristes que's veuen en les afòres de les viles mig urbanes. Al mig de la plaça, un tancadet com un panteó protestant, amb un reixadet de llances, i entre'ls ferros de la reixa, morint-se de set i de pols, l'arbre de la Llibertat. Més enllà, més arbres, d'aquells arbres tenyits per sutge de fàbrica i suc de carbó de pedra. Al fons, la vila del primer acte; però, en comptes del castell, l'immensa fàbrica, sostinguda a l'esquena de les cases, com la catedral del poble.

És a l'hivern i cap-al-tard.

ESCENA I

EL NEGRE I NOIS

(El Negre estarà mig ajegut al peu d'una paret llarga, i sortirà un grupo de nois dient:)

UN NOI

Negre!

UN ALTRE

Deixa-l estar, que mossega.

UN NOI

Que't fan por?

UN ALTRE

Sí, que me'n fan. La mare diu que, si se'ls inquieta massa, fins se tornen rabiosos.

UN NOI

Doncs a mi no que no me'n fan, de por. Ja ho veureu. *(S'acosta an el Negre am temor.)* Negre de sutge! Negre! Negre!

(El Negre somriu am llàstima i es tomba, mentres els nois fugen.)

UN ALTRE

Fugim, que ensenya les dents!

(Al fugir topen amb en Pere Anton, el Mestre i l'Ex-Arcalde, que entren.)

ESCENA II

El Negre, en Pere Anton, el Mestre i l'Ex-Arcalde

PERE ANTON

Que és això? *(Per l'empenta.)*

L'EX-ARCALDE

Que no ho veieu? Fugen del Negre

PERE ANTON

Vaia un trasto!

EL MESTRE

Guano moral, *detritus* de la societat!

(El Negre s'aixeca i se'n va)

L'EX-ARCALDE

Veieu? És lo que us vaig dir a la Junta. Entre aquests trastos-persones i l'avenç de maquinaria'ns han portat a la *huelga* i ens portaran molts disgustos.

EL MESTRE

Disgustos i controversia.

L'EX-ARCALDE

Les màquines van tant depressa que no se'ls pot anar al darrera sense espatllar-se de pit. Saben massa: no més els falta'l parlar.

EL MESTRE

Tenen conversa mecanica.

L'EX-ARCALDE

Conversa seguida. I d'aquí vénen els conflictes, i les vagues, i l'abundancia de generos i la falta de *pedidos*.

EL MESTRE

Això és falta d'equilibri. Jo he passat les estadistiques. I voleu saber en confiança lo que m'han dit, les estadistiques?

PERE ANTON

Home, dieu: què us han dit?

EL MESTRE

No m'han dit re. Dubten.

L'EX-ARCALDE

Així, fan com fem nosaltres.

EL MESTRE

Però dubten més del cert; i, a més del rosec del dubte, també diuen, estudiant-les am cuidado, que hi ha més màquines que homes.

PERE ANTON

I cah! Si lo que sobren són braços!

EL MESTRE

És igual.

L'EX-ARCALDE

Doncs ja tenim la *huelga* resolta.

PERE ANTON

I com?

L'EX-ARCALDE

Treient màquines o treient braços.

EL MESTRE

Això és parlar sense *textos*. Els braços costen de treure: s'arrelen molt a la persona. I les màquines també, que s'arrelen a la fàbrica.

PERE ANTON
(tirant un misto encès a l'arbre de la Llibertat)

Tenen més arrels que l'arbre!

EL MESTRE
(anant a apagar el misto)

Bé; per això no cremeu el simbol.

PERE ANTON

Però si viu tant corsecat!

EL MESTRE

Això és que s'anyora. Aquests arbres primitius no volen menjar tintura ni beure suc de carbó: el caldo de fàbrica'ls mata.

PERE ANTON

Doncs, entornant-nos a America, per via de pensament, allí llibertat de cultes, llibertat d'incultes, llibertat de treballar, de plegar i de vagancia voluntaria. Allí, llibertat pera'ls amos, pera'ls obrers, pera'ls esquirols i els *cuneros*. Allí, d'això de la llibertat no'n tenen un arbre sol, com aquest plançonet magre que aquí'ns pateix de l'histeric. Allí, pera un plantiu ignocent que'n diuen la *Festa de l'Arbre,* en tenen boscos espessos.

EL MESTRE

Selvas virgenes.

PERE ANTON

Què *virgenes!* Més que *virgenes! Selvas matronas, patronas* i urbanes. I presidint els Estats, aquella *gran* estatuaça feta d'una sola peça, am *l'antorcha* ben electrica que fa llum a la *redonda* de totes les llibertats de tota mena de terres.

L'EX-ARCALDE

Bé; però, què vol dir aquest sermó?

PERE ANTON

Vull dir que, ja que'ls obrers per l'esquerra i els *Sobrinos reunidos* per la dreta, dignes els uns per la levita i els altres per *la honrada blusa*...

EL MESTRE

La brusa és la sotana laica.

PERE ANTON

Si'ls de la sotana obrera i els de la mitra industrial ens han honrat am la tasca honrosa però espinosa de fer d'intermediaris mixtes de la *huelga* que tenim, això de les llibertats és lo que hem de recordar-los. Se'ls ha de dir clarament, am la lletra ben majuscula, lo que dic cada mitja hora mentres trobi qui m'escolti.

EL MESTRE

Que haveu estat a l'America?

PERE ANTON

Això ja ho saben. Que lo del treball és lliure, etcetera; que fins la vagancia és, etcetera; i que havem de fer tots els medis pera que treballin els altres.

L'EX-ARCALDE

Em sembla que no'ns creuran.

PERE ANTON

Buéno. Ells són lliures de no creure'ns.

EL MESTRE

Menos lliures i més kilos: estigueu pera'l sistema decimal. Desenganyar-se, *señores*: això's cura am l'instrucció obligatoria.

PERE ANTON

Sí; però ara portem pressa i no hi ha temps d'instruir-los.

L'EX-ARCALDE

Està clar.

PERE ANTON

I menos d'obligatoria, que és Real Ordre democratica.

EL MESTRE

I *dragoniana.*

PERE ANTON

Doncs deixem l'oscurantisme i acordem. *Señores:* que és *finiquita?*

L'EX-ARCALDE

Per mi, aconsellar-se'ls uns i els altres que evolucionin amb ordre i urbanitat; que tinguin *sosiego* i prudencia; que'ls uns afluixin les corretges pera fer menos producció i que tinguin més corretja'ls altres. I, si tant la cosa apura, que's parin algunes màquines i es tanquin algunes boques.

EL MESTRE

Ben dit! Equilibri mutuo.

PERE ANTON

Ningú voldrà tancar la seva.

EL MESTRE

Doncs deixem-les que s'expressin i les omplirem de justicia.

ESCENA III

ELS MATEIXOS I EL PERIODISTA

EL PERIODISTA *(entrant corrent)*

Señores! Què saben de la *huelga*?

EL MESTRE

Sabem que han parat.

EL PERIODISTA

Doncs jo sé que'ls *Sobrinos* anonims de don Patríciu i companys *socios* s'acontenten am que's despatxin vint homes.

PERE ANTON

Però'ls que no estaran contents seran els vint despatxats.

EL MESTRE

Molt m'ho temo.

EL PERIODISTA

I jo també. I aixís ho diré en aquest número, que serà una cosa estupenda. Quina sort pera'l periodic, poder parlar d'una *huelga* vista, *viscuda,* tocada, i donar-ne informació complerta amb una bona tirada!

L'EX-ARCALDE

Sí que és sort!

EL PERIODISTA

Sobre tot en aquest poble, tant faltats i tant pobres de noticies: sempre pau, sempre salut, ni un petit assessinato! Si n'hi ha pera desesperar-se! Jo no sé com omplo'l número. Però ja veuran el de demà, si podem tenir la ganga que la cosa s'enverini. Sis columnes de raons i de disputes ben clares i detallades. Sis columnes!

EL MESTRE

Els portics d'un temple grec.

EL PERIODISTA

Els porxos del poble nou! *(Se'n va.)*

PERE ANTON

Adéu, palanca ilustrada!

EL MESTRE

Señores: no hi ha com l'informació. Sense moure-s del seu poble, el subjecte curiós se pot enterar hora per hora de quan hi ha fam a les

Indies i de tots els *indios* que hi moren i de tot lo que necessiten pera fer-se passar la gana; de quan se crema una casa en algun poble de Russia i de si hi van els *bomberos;* de quan hi ha guerra en els pobles am tots els morts que s'hi quedin i tots els ferits que'n tornen. L'informació tot ho explica amb una rapidesa pasmosa. L'home ho sap i sempre és un consol saber-ho.

L'EX-ARCALDE

Té molta raó, senyor Mestre: un consol humanitari.

(Entra en Jepet, depressa.)

ESCENA IV

ELS MATEIXOS I EN JEPET, MENYS EL PERIODISTA

JEPET *(passant corrent)*

Anem a trobar depressa als *Sobrinos comandita;* que hem de tenir reunió.

PERE ANTON *(cridant-lo)*

Però, què hi ha?

JEPET

Tot-hom està molt exaltat. En Baldiri s'ha posat al *frente* del comitè de la *huelga.*

L'EX-ARCALDE

Però si sempre ha estat burgès...

EL MESTRE

El deuen haver empeltat de vacuna democratica.

JEPET

Pot-ser sí, perquè ara predica a tot crit que pera mires fraternals s'han de treure'ls forasters que treballen en el poble.

PERE ANTON *(an en Jepet)*

I tu què hi dius?

JEPET

Que tots som iguals, però am mida, i que hem de mirar pera nosaltres.

PERE ANTON

Anem, doncs, a les armes de la pau.

EL MESTRE

I a parlamentar am sossego am la gerencia *Sobrinos* comandita i companyia.

(Se'n van i surt el Negre; mira l'iglesia i se'n va a seure an el banc. Darrera d'ell surten donya Carme i la Secretaria, am les dugues «Hijas de María».)

ESCENA V

El Negre, donya Carme, la Secretaria i les dugues «Hijas»

DONYA CARME

Ai, Déu meu, quina exaltació en el poble! Tot són reunions i Juntes. Les dames també'n fem, de reunions i conferencies; però, filla, són reunions reposades.

LA SECRETARIA

Igual que les «Hijas».

DONYA CARME

Que encara ho sou, d'*Hijas*?

TOTES TRES *(sospirant)*

Ai! Sí, senyora!

DONYA CARME

Déu us dongui lo que us convingui, si us convé!

LA SECRETARIA

No m'he casat, perquè abans de casar-se, del modo que van les coses, una no sap am qui's casa.

DONYA CARME

Si això és ple de forasters que estan matant les creencies i les virtuts casolanes! Fins negrots tenim aquí!

LA SECRETARIA

Miri que allí hi ha en Jaumet.

DONYA CARME

Quina peça'ns ha sortit el tal Jaumet! Ja hauria fet mellor d'anar-se'n: lleig, negre, surrut i esquerp. Jo'm creia que batejant-lo li hauria entrat la gracia; però us juro que no té res

de graciós. És una taca de tinta que'ns ha caigut en el poble.

LA SECRETARIA

No digui això, donya Carme. Som germans de part de Déu.

(Se senten crits dels obrers al lluny.)

DONYA CARME

Però germans valencians. Vaia un *regalo* que va fer nos aquell senyor don Patríciu!

LA SECRETARIA

Anem, anem-se'n depressa, que ja vénen els *huelguistas.*

DONYA CARME

Sí, fugim, fugim de les *turbas.*

(Se'n van, perquè passa un grupo d'obrers exaltats parlant i cridant tots a la vegada.)

ESCENA VI

GRUPO D'OBRERS I EL NEGRE

(Escena molt ràpida)

UN OBRER

Això's té d'arreglar a tiros!

UN ALTRE

Hem d'anar tots a la una!

UN OBRER

Compañeros! Solidaritat i unió!

UN ALTRE

Llibertat, llibertat pera tots!

UN OBRER

Anem a fer tancar a tot-hom!

UN ALTRE

Que no véns, Negre?

UN OBRER

Deixa-l estar, que no és dels nostres.

(Els obrers se'n van. El Negre's mig desperta, els mira i es torna a girar d'esquena. Mentrestant, passen unes treballadores, i diu una d'elles, havent sentit l'última paraula de l'obrer:)

ESCENA VII

PRIMERA, SEGONA I TERCERA OBRERES
I LES DEMÉS

(Aquesta escena, també depressa)

PRIMERA OBRERA

Si això no són de ningú! Són bords foscos.

SEGONA OBRERA

Mira que't sent!

PRIMERA OBRERA

I què ha de sentir! Si és sonso!

TERCERA OBRERA

Que no ho veus, que sembla un *mascarón* de proa?

SEGONA OBRERA

Mira que's despertarà!

PRIMERA OBRERA

Si això és un pilot de móres!

TERCERA OBRERA

Ja, ja! Venta-l, filla, que no se'l mengin les mosques.

(Se'n van, i surten les dònes de l'iglesia.)

ESCENA VIII

PRIMERA I SEGONA DÒNES

PRIMERA DÒNA *(am misteri)*

Mira'l Negre.

SEGONA DÒNA

Anem, que cada vegada que'l veig em succeeix una desgracia.

PRIMERA DÒNA

Jo m'estimo més trencar un mirall.

SEGONA DÒNA

L'última volta que'l vaig veure, el noi gran em va agafar la verola.

PRIMERA DÒNA

Si l'esser negre deu esser un castic.

SEGONA DÒNA *(rient)*

Calla, que allí ve la seva nuvia.

ESCENA IX

FLORENTINA *(a les treballadores)*

Si, burleu-se'n! I dir que surten de missa! *(Pausa. An el Negre:)* Si sentissis lo que't diuen no dormiries aixi, pobre Jaumet Negre!

No dormiries si sapiguessis que't miro i que ja no ric mirant-te. *(Li posa una mà a l'espatlla.)*

EL NEGRE *(despertant-se agitat)*

Eres tu la que'm parlaves? Ets tu, Florentina?

FLORENTINA

Sóc jo. Per què t'esveres?

EL NEGRE

És veritat? *(Es frega'ls ulls.)*

FLORENTINA

Què tens, Jaumet?

EL NEGRE

Que'm pensava somniar-te i veig que no somniava. No te'n vagis, Florentina! *(Suplicant.)*

FLORENTINA

Si no me'n vaig! Però, què't passa?

EL NEGRE

Em passa que tu també m'abandones, que sento fret en els òssos, i que l'unic consol que'm queda és el calor dels teus ulls... i tinc de veure-ls en somni.

FLORENTINA *(carinyosament)*

Jaumet, mai els he aclucat, mirant-te.

EL NEGRE

Però mai m'has mirat ben fondo! Escolta-m bé, Florentina: vull explicar-te lo que somniava pera que vegis que'ls meus somnis són veritat. Són com si fossin miralls foscos, que's recorden del que'm passa i m'ho diuen crudelment am tanta fredor com poden. Somniava un país blanc, d'un blanc terbol, d'un blanc de tomba, d'un blanc de terra gelada. M'havien dut en un barco am les veles endolades i m'havien deixat sol entre uns homes esgrogueits amb ulls de color de bronzo. Tot-hom se burlava de mi perquè no era com els altres; tot-hom em veia passar com una bestia perduda; tot-hom me tirava pedres pera que passés més depressa, i

jo anava caminant com un malalt del color, com una verola negra, com una taca de vida que'ls hagués d'embrutar la raça. Sempre hi feia nit pera mi en aquell poble de glaç! Sempre hi feia fret, un fret de terra estrangera, i jo anava caminant, seguint carrerons estrets, caminant sense parar, i per tot allí on passava m'anaven tancant les portes. Al cap-d'avall de la ruta hi he vist una capella, petita, clara com un niu guarnit per angels; i sota'l caliu del llum, una figureta blanca, però no d'aquell blanc del poble: d'un blanc que m'enlluernava, d'una claror de consol, d'una resplendor serena que devia esser una gloria.

FLORENTINA

Devia esser la nostra Verge.

EL NEGRE

Eres tu, Florentina; tu, coberta amb aquell vel i portant el pom de flors d'aquell dia, del dia que't vaig conèixer. M'he agenollat, he pregat, t'he suplicat que'm miressis, i sota del teu mirar he somniat més que mai; he somniat somniant, he somniat que'm volies, que eres meva, que t'estrenyia amb els braços, que

viviem arrupits sota aquella capella, i... què sé jo que he somniat! Que fugiem allà al lluny, allà lluny d'unes tenebres, on deu esser la meva patria.

FLORENTINA

Pobre Jaumet!

EL NEGRE

Tens raó. Pobre d'amor i bord d'afecte i carinyo!

FLORENTINA

Sempre t'he estimat.

EL NEGRE

Sempre m'has fet caritat d'un bocí de compassió! Però no tinc de somniar més i despertar-me a la vida. Escolta-m bè, Florentina: jo, per tu, he viscut fins ara com una bestia arraulida, burlada o compadescuda; jo, per tu, he sofert de gust la més negra esclavitut, l'esclavitut del despreci; jo, per tu, m'he vist llençat del Cassino com un trasto de la casa; m'he vist

escarnit per tu, he covat a dintre meu l'amargor desoladora de tota la fel del poble; he vist riure davant meu dels sentiments que jo guardo en el fons de la meva ànima; i tot això ho he aguantat, i aguantaria molt més, perquè no'm podia moure, perquè no podia viure sense saber-te a la vora, perquè m'estimava més esser escarnit i trepitjat i fins malmès i escupit tenint el consol de veure-t, que esser rei de la fortuna allí on no pogués mirar-te. Per tu, un món; per tu, la vida, tot lo que pugui tenir i lo que té'l pobre Negre! Però necessito que'm treguis l'indecisió que'm rosega i el dubte que m'envenena. Parla-m clar, t'ho suplico, Florentina; diga-m per darrera volta si encara puc esperar-te o haig de sofrir dels teus llavis l'ultim mot d'indiferencia.

FLORENTINA *(am compassió)*

Per què m'estimes tant, Jaumet?

EL NEGRE

I què hi puc fer, si t'estimo? Què hi puc fer, si al meu cor no'l puc manar? Si ell no té ulls pera mirar-me i s'il·lusiona mirant-te? Parla-m clar d'una vegada i ofega-m de desenganys!

FLORENTINA

No vulguis saber del cert lo que't pot doldre saber.

EL NEGRE

Parla, per Déu, Florentina! Val més la veritat amarga que la dolcesa impossible. Diga-m per última volta lo que diu el teu somriure: que la meva raça't repugna.

FLORENTINA

No, Jaumet.

EL NEGRE

Et prego que parlis.

FLORENTINA

Per què dir lo que sospites? Jo, Jaumet, ja saps que he mirat la vida per la finestra riallera. Tu, lo mateix que les amigues, que les flors i que'ls aucells, eres... com podria dir-ho?... eres un aucell més, una flor més que'm dona-

ves alegria. Jo't mimava, jo corria vora teu, jo creixia vora teu, jo hi jogava, amb els teus riços.

EL NEGRE

I amb el meu cor.

FLORENTINA

Mai! T'ho juro! Jo no'm creia que aquell noi se tornés home. Jo t'estimo, ho pots ben creure. Però t'estimo d'un modo que no és el que tu voldries. T'estimo quan parles, quan sento'ls teus sentiments, quan et veig més bo que'ls altres; però no'm demanis res més, que no sabria com dir-te... lo que jo no sé explicar-me. Sentint-te... ets com un germà; veient-te... ets un foraster. De tu, jo'n voldria l'ànima, i l'ànima no va sola; de tu... no sé què voldria, voldria que fossis tu... i que tot sent-ho no ho fossis.

EL NEGRE

Ja t'entenc. És aquest color. El dol que porto de sempre és la paret maleïda que t'atura de volguer-me. Ah, si poguessis passar-la, aquesta barrera negra! Et duria de genolls vers al cim

de les montanyes, i et duria tant amunt, tant a la vora del sol, que la seva resplendor aclariria pera sempre aquesta nit que'ns separa!

FLORENTINA

Ja tornes a somiar.

EL NEGRE

Sí, que hi torno. Somnio una realitat que és una infamia que'm neguin; somnio una familia, somnio un niu, somnio en tenir a la vora una dòna que fos meva; fins somnio en tenir fills com els altres!

FLORENTINA

Ai, Jaumet! Ara has dit lo que no gosava dir-te: no ho serien com els altres.

EL NEGRE

Lo que no gosaves dir-me?

FLORENTINA

Sí, això que acabes de dir: que fins pot-ser

tindriem fills. I quina vida portarien? Tot l'amor que'ls hi tinguessim els faria cambiar? Pobres d'ells! El calvari que has seguit tornarien a seguir-lo!

EL NEGRE

Am les dents i am les ungles i a bocins de vida i de cor els lliuraria dels homes!

FLORENTINA

No te n'has pogut lliurar, dels homes, i voldries que patissin la vida que tu has sofert? Que sentissin aquest fret que dius que sents dintre teu? Que visquessin arrupits com animetes malaltes? Que...

EL NEGRE

Calla, pel teu Cel, Florentina! No'm portis a la veritat! Tens raó, que jo estava cego i boig i borratxo de carinyo!

FLORENTINA

Jo'm moriria de pena!

EL NEGRE

I jo de remordiment! Tens raó, massa raó; i ara ho veig, per ma desgracia! Ves-te'n, ves-te'n, Florentina, i pensa que no ets tu qui'm deixes, que ha estat la fatalitat. Pensa que pera'l pobre Negre has estat més que una dòna: has estat sa religió, l'idol blanc que l'ha besat un moment i s'ha fos vora dels nuvols.

FLORENTINA

Jaumet!...

EL NEGRE *(no mirant-se-la i plorant)*

Ves-te'n.

FLORENTINA

(Se'l mira una estona am molta compassió i, prenent un determini, li diu a cau d'orella:)

Aquell petó que vas fer-me, sempre l'he guardat pera tu: pren-lo com a darrera memoria. *(Li fa un petó al front.)*

EL NEGRE

Serà pera mi una reliquia! *(Se queda plorant.)*

FLORENTINA

I ara... adéu, pobre Jaumet! Am tu no m'hi puc quedar: hi ha un abim que'm detura. Però de lluny, sigui allà on sigui, et seguiré am tota l'ànima, que si'l còs és presoner, l'ànima sí que és ben lliure!

(Florentina se'l mira, dubta un moment i, veient-lo ensimismat, pren una resolució i fuig, mentres que ell, retornant de l'extasi i veient-la fòra, diu:)

EL NEGRE

Sí, ves-te'n, fuig de vora meu! No vulguis encomanar-te la maledicció que porto! Fuig de mi i no miris endarrera, que tu ets la santa il·lusió i jo sóc la realitat, i jo, infeliç i miseriós, volia aturar-la, l'il·lusió, i... ai!... l'il·lusió no s'atura!

(Arrenca un gran plor, se tapa la cara amb el braç i s'apoia en el banc.)

ESCENA X

El Negre i en Martinet

MARTINET
(que ha sentit les últimes frases del Negre a l'entrar)

Què tens? *(El Negre no respon.)* Què tens?

EL NEGRE

Ai, Martinet! *(Se li tira als braços.)*

MARTINET

Però, què tens? Parla!

EL NEGRE

Deixa-m plorar, que és per lo unic que sóc lliure.

MARTINET

Però digues.

EL NEGRE

M'han mort l'última esperança i m'han trocejat la vida!

MARTINET

Animo sempre! També'ls desenganys retornen i templen l'ànima serena.

(Se senten rumors del poble, que s'apropa, que sempre van creixent fins al final d'aquesta escena.)

ELS OBRERS *(dintre i tots alhora)*

Viva la llibertat!

EL NEGRE

Ditxosos els que l'esperen! Encara hi ha qui l'exalta, l'hermosa llibertat! Són els obrers, Martinet, els obrers els qui poden acullir-me!

MARTINET

També són esclaus.

EL NEGRE

Són dels meus.

MARTINET

Tu ets dels seus.

EL NEGRE

Ells m'ajudaran.

MARTINET

No; tampoc t'ajudaran.

EL NEGRE

I qui'ls en privarà?

MARTINET

La lluita per l'existencia.

EL NEGRE

No'm matis l'última il·lusió!

(Arriben els obrers.)

MARTINET

Això que'n dius l'última il·lusió ara vénen a enterrar-la.

(Arriba un gran grupo d'obrers i obreres, presidits per en Baldiri i seguits del Periodista. Vénen exaltats, parlant, discutint i cridant tots alhora.)

ESCENA XI

EL NEGRE, EN MARTINET, EN BALDIRI, L'EXALTAT, EL PERIODISTA I OBRERS

BALDIRI *(pujant dalt d'un banc)*

Viva la fraternitat!

TOTS

Viva!

L'EXALTAT

Fòra barreres!

TOTS

Fòra!

BALDIRI

Sobre tot, unió, companys! Tots som germans de treball!

SEGON OBRER

O d'esclavatge!

L'EXALTAT

Fòra cadenes!

TOTS

Fòra!

BALDIRI

Viva l'amor universal!

TOTS

Viva!

BALDIRI

No hi ha d'haver amos, companys! Si anem units, els amos serem nosaltres.

TOTS

Sí, sí!

BALDIRI

S'ha d'acabar la tirania! La mà d'obra és nostra. Les eines del treball són nostres: doncs tot, tot té d'esser nostre. Havem de plegar plegats o havem de treballar tots junt-. Fraternitat i harmonia! Aquest serà'l nostre lema. *Viva*'l lema!

TOTS

Viva!

L'EXALTAT

I, si no, anirem a tiros!

SEGON OBRER

Compañeros! Menos parlamentaria i prenguem un determini.

BALDIRI

Aquí ve la comissió mixta.

TOTS

Que visca la comissió!

(Entren am gran solemnitat l'Ex-Arcalde, en Pere Anton, en Jepet i el Mestre.)

ESCENA XII

ELS MATEIXOS, MÉS EN PERE ANTON, L'EX-ARCALDE, EN JEPET I EL MESTRE

PERE ANTON

Gracies, companys, gracies!

BALDIRI *(baixant del banc)*

Quines condicions porteu?

L'EX-ARCALDE

Calma! Calma!

BALDIRI

Les conclusions, desseguida!

L'EX-ARCALDE

Explanades punt per punt an els *Sobrinos Hermanos* les vostres justes demandes, han contestat raonant...

L'EXALTAT

Ells no'n tenen mai, de raó!

L'EX-ARCALDE

... Dient que les noves màquines donen més revolucions.

L'EXALTAT

També les farem nosaltres les noves revolucions!

BALDIRI

Calma, germà!

L'EX-ARÇALDE

... I que, com més les màquines creixen, necessiten menos homes.

L'EXALTAT

Les destruirem, les màquines!

EL MESTRE

Doncs per què haver-les inventades?

SEGON OBRER

No les havem inventat nosaltres!

TOTS

Les conclusions! Les conclusions!

BALDIRI

Anem al gra! Quants homes volen que's treguin?

L'EX-ARCALDE

Vint justos.

SEGON OBRER

Vint obrers?

BALDIRI

Vint dels nostres?

DÒNES

És una infamia!

SEGON OBRER

O tots o cap!

TOTS

Sí, sí!

L'EXALTAT

O, si no, pólvora!

BALDIRI *(pujant dalt d'un banc)*

Continuem la *huelga*, companys!

TOTS

Sí, sí!

L'EX-ARCALDE

Ordre a la llei!

SEGON OBRER

La llei som nosaltres!

PERE ANTON

Calma, germans!

L'EXALTAT

Viva l'extermini!

EL PERIODISTA

Magnific! Aquest crit val un telegrama. *(Se'n va corrent.)*

EL NEGRE

Amics meus! No és am crits i am violencia que havem de tenir la raó! És tenint-la.

BALDIRI

Parla axís perquè té la sang d'esclau!

EL NEGRE

I tu la tens venenosa!

BALDIRI

És més clara que la teva! Negre!

EL NEGRE

Infame! Covard!

(Gran moviment i confusió.)

EL MESTRE

Prudencia! Sobre tot, prudencia!

BALDIRI

Alto, companys! No ha arribat encara'l moment d'esborrament de fronteres! Es té d'anar evolucionant pera lograr lo que volem. Vint homes, vint germans nostres no'ls treurem.

TOTS

No, no!

BALDIRI

Però si algú té de sortir, no té d'esser cap company de la mateixa politica. Aquí n'hi ha

alguns *(am molta reticencia)* que són més que forasters. Que són estranys a nosaltres!

EL NEGRE

Parla clar! Ho dius per mi, no és veritat?

BALDIRI

Ho dic per qui'm vulgui entendre.

EL NEGRE

Si bé massa que t'entenc!

BALDIRI

Sí, companys. El més foraster, el més esquirol, és el Negre, i mai ha cregut en nosaltres.

EL NEGRE
(am gran sentiment i entrant al mig del rotllo)

Ah, companys! Quan ja no creia en ningú, encara creia en vosaltres. Deviem partir-nos-ho tot, com a germans del progrés, i ni il·lusions em deixeu. Són l'ultim full de la fe, que m'arrenqueu de la vida.

MARTINET

Ben dit!

(Algunes dònes se commouen.)

BALDIRI *(sarcasticament)*

Això ho diu pera commoure l'auditori.

EL NEGRE

No tinguis por, desgraciat! No destorbaré'ls teus plans. Continúa'ls teus sermons mentres trobis qui t'escolti.

BALDIRI

Calla, esclau!

EL NEGRE

Si, encara ho sóc. Però no ho seré més de vosaltres. *(Fa un moviment d'anar-se'n.)*

MARTINET

Què penses fer?

EL NEGRE

Anar-me'n.

MARTINET

Però aon?

EL NEGRE

No ho sé, aon vaig. A buscar aon devia néixer; a buscar una patria nova. Vaig allí aon me vulguin bé o em matin d'una vegada a cops de llança an el cor, no a punxades a l'ànima amagades am caricies.

BALDIRI

Companys! Això no és un negre: és un grop que'ns ha sortit a l'arbre de les idees.

MARTINET

El grop són les vostres lleis!

PERE ANTON

Bé havem de tenir-ne pera viure.

MARTINET

Els aucells no'n tenen, i bé saben de volar. Les seves lleis són les ales.

BALDIRI

Però nosaltres no'n tenim.

MARTINET

Perquè no sabeu tenir-ne; i, si per cas en tinguessiu, no les sabrieu fer anar. Serieu una altra màquina que durieu a les espatlles. Fuig, home primitiu, fugim d'aquesta terra corcada i cerquem la terra ideal aon tots poguem redimir-nos.

EL NEGRE

Tens raó! *(Tristament.)* Me'n vaig, poble; me'n vaig am recança al cor! T'estimava com un fill, i tu m'has fet de madrastra. No't maleei-

xo, que no'n sé, de maleir. T'estimo encara, i t'espero aon tots poguem abraçar-nos en braços del sentiment, que són els sols que conec.

(Abraça an en Martinet, que's queda donant-li la mà.)

L'EXALTAT

M'ha fet pena, llamp del cel!

MARTINET

Malalts de la prèdica! Després de tant predicar, no us remou la conciencia que tingui d'abandonar-vos?

PERE ANTON

Ell és lliure! Que visca la llibertat!

TOTS

Visca!

MARTINET

Visca sempre! Però tingueu ben present que

si no sabeu conquistar-la no sou dignes de tenir-la!

(El Negre i en Martinet fugen pel fons.)

BALDIRI

Nois! Vos dic que *viva* la llibertat!

TOTS

Que *viva* la llibertat!

TELÓ MOLT RAPID

OBRES DE L'AUTOR

Una excursió al Taga (agotada).

Desde el molino, il·lustracions de R. Casas (agotada).

L'home de l'orga, monoleg.

Andalusia vista per un catalá, conferencia (agotada).

Discurs llegit en els Jocs Florals de Granollers (agotada).

Anant pel món (agotada).

Impresiones de arte, il·lustracions de Zuloaga, Mas i Fontdevila, Oller i Rusiñol (agotada).

Oracions, il·lustracions de Miquel Utrillo, musica d'Enric Morera.

Els caminants de la terra, poema en prosa (agotada).

Fulls de la vida, il·lustracions de R. Pichot.

El jardí abandonat, quadro poematic en un acte, musica de Joan Gay.

Teatre: **L'alegria que passa, El jardí abandonat** i **Cigales i Formigues**, musica d'Enric Morera i de Joan Gay.

¡Llibertat!, comedia en tres actes.

A PUNT DE SORTIR

Mis hierros viejos, conferencia.

TIPOGRAFIA «L'AVENÇ»

BARCELONA

3 pessetes